

Ajaloo rakendamine propagandarelvana ehk kuidas kujundati ajalookäsitlus Nõukogude võimu kehtestamisest 21. juunil 1940 Nõukogude Eesti ajakirjanduses aastatel 1945–1960

Tiiu Kreegipuu

Tulised ja üha laiemat kõlapinda leidvad diskussioonid ajaloo tõlgendamise ning ajalooraamatute ja -õpikute kirjutamise eesmärkide teemadel näitavad selgelt, et ajaloole omistatakse ühiskonnas teatav roll ja funktsioonid. Siiani on valdavaks käsitlus ajaloost kui ühiskonna domineerivaid väärtusi (enamasti oma maa ja rahva jaoks oluliseks peetud) kandvast ja sisendavast distsipliinist. Jaan Undusk on selle kohta märkinud, et iga ajalugu lakkab olemast, kui kaob tema moraal, kuivõrd minevikukirjeldus, mis ei sisaldaks mingeid moraalseid, ideoloogilisi, poliitilisi jne. järeldusi oleviku jaoks, ei pakuks ka mingit huvi ja oleks õieti tunnetuslikult väärtusetu.¹ Muidugi paneb säärane, ajaloole paratamatult ideoloogilist värvingut andev olukord ajaloolasi otsima teisi teid ja lahendusi – mõtisklused ja arutlused universaalse, "objektiivsema", etnotsentrismi ületava ajaloo teemadel pole midagi erakordset.² Rääkides aga ajaloost tänases Eestis, domineerib siiski traditsiooniline nn. rahvuslik perspektiiv – ajalugu nähakse olulise komponendina rahvusliku identiteedi loomise, kujundamise ja edasikandmise protsessis. Sellest perspektiivist vaadatuna oli Nõukogude periood Eesti ajalookirjutusele

hukatuslik, kõik rahvuslikud väärtused asendati Nõukogude võimu poolt pealesurutud kommunistliku ideoloogiaga, ajalugu pandi teenima hoopis teisi eesmärke. Ometi on Nõukogude ajalookirjutuses tänapäeval nii mõndagi, mis väärrib tähelepanu. Süvenemata siinjuures konkreetsetesse valdkondadesse ja uurimustesse, mis teaduslikus plaanis väärtust omavad, tahan osutada tähelepanu sellele, et ka kõige enam rahvuslikule ajalookäsitlusele vastukäivate ja ajaloo eesmärke vulgariseerivate kirjutiste juures on tähelepanuväärivaid aspekte. Üheks selliseks on just nimelt see ideoloogiline sisu, mis tänapäeval teaduslikust vaatepunktist kõrvale heidetakse, lisaks sellele ka vorm ja stiil, milles ajalugu kirjutati. Just see, kuidas ja millest kirjutati, avab ajalookirjutisteks vormitu tagamaid – millised olid Nõukogude võimu ideoloogilised eesmärgid ja rakendusmehhanismid, kuidas teostati üks komponent ühiskonna sovetiseerimisest – nn. kultuurirevolutsioon ajaloo abil. Käesolev kirjutis käsitlebki seda, kuidas Nõukogude Liiduga liidetud Eestis juurutati nõukogulikku ajalookäsitlust okupatsiooni esimestel aastakümnetel. Üldisemate eesmärkide selgitamise ja rakendatavate kontseptsioonide valgustami-

¹ J. Undusk. Retooriline sund Eesti nõukogude ajalookirjutuses. – A. Krikmann, S. Olesk (toim.). Võim ja kultuur. Tartu, 2003, lk. 41.

² Ajaloo ja poliitika teemal vt. Vikerkaar 2007, nr. 1–2.

se kõrval on nõukogulikku ajalookontseptsiooni konkreetsemalt analüüsitud ühe sündmuse kajastamise näitel, selleks on Eesti Vabariigi valitsuse asendamine Nõukogude valitsusega 21. juunil 1940. Nõukoguliku ajalookäsitluse juurde käis ideoloogiliselt “õige” versiooni võimalikult intensiivne levitamine, seega on omaette roll ajalookontseptsiooni edasikandmisel ja juurutamisel massiteabekanalitel – Nõukogude ajakirjandusel. Just ajakirjandustekstide kaudu on võimalik jälgida, kuidas loodi ja kinnistati nõukogulikku käsitlust sellest võimule ideoloogiliselt nii olulisest päevast.

Ajaloo roll Nõukogude ühiskonnas

Nõukogude ajal nähti ajaloos kahtlemata eeskätt propagandarelva, ideoloogilist kasvatusvahendit. Kommunistliku partei ülemvõimu ja nõukogude korra parimust toetav ideoloogia pidi kogu Nõukogude Liidu (ja ka raudse eesriidega läänest eraldatud sotsialistliku bloki) ühtseks muutma, kõrvaldama igasugused kahtlused ja teisitimõtlemise kommunistliku režiimi suhtes. Seetõttu rakendati otsese kontrolli ja sellega kaasnevate repressioonide kõrval elanikkonna nõukogude võimule lojaalseks muutmiseks pidevat ideoloogilist survet. Just intensiivse ja agressiivse propaganda abil sissesüstitavad arusaamad nõukogude võimu parimusest pidid pikemas perspektiivis mitte ainult võimu legitimeerima, vaid ka selle püsijäämise tagama. Seega võib üheselt väita, et ideoloogia roll Nõukogude ühiskonnas oli muuta ühiskond homogeenseks, võimu suhtes lojaalselt käituvaks ja mõtlevaks. Iseasi on, kas ja kuivõrd nõukogude võim oma eesmärgid saavutas, millist mõju ideoloogia avalikkuses tegelikult omandas, kas võimule reaalselt mitte vastu hakkamine oli tingitud sisemisest lojaalsustundest, hirmust või sisseõpitud käitumisskeemidest? Võib väita, et täiel määral ei saavutanud nõukogude võim

nn. ideoloogilises töös oma eesmärgi kunagi – sisemiselt ja siiralt nõukogude ideoloogias ühiselt veendunud nõukogude rahvast ei õnnestunud impeeriumis luua. See, kas ja mil määral ideoloogiline surve ühiskonda tegelikult mõjutas, milliseid reaktsioone (ja vastureaktsioone) esile kutsus, on kahtlemata huvitav probleem, millele ammendavat vastust võib vaevalt kunagi leida. Kindlasti on aga niisama oluline ja huvitav saada selgust selles, kuidas ideoloogilist survet avaldati – millised olid propagandavõtted ja -mehhanismid, milliseid eesmärgi ja lühiajalisemaid sihte nõukogude ideoloogid seadsid.

Eestis algas nõukogude režiimi ülistav propaganda kohe pärast Eesti ala liitmist nõukogude Liiduga. Juba esimesel nõukogude aastal 1940–1941 alustati ühiskonna rahvuslike väärtuste asendamist nõukogulikega – nõukogude võimuaparaadi käimalükkamisega kaasnes paljude ajalehtede ja organisatsioonide sulgemine, allesjäänud allutati rangele kontrollile ning muudeti nõukogude propagandakanaliteks. Ühiskonna süstemaatilise ja järjekindlast vaimsest tasandamisest saab siiski rääkida alles sõjajärgsetel aastatel, mil oli loodud ja tööle rakendatud nõukogude võimu institutsionaalne ja organisatsiooniline baas. Selle ehitamist tõukas tagant Moskva-poolne surve – juba 1944. aasta sügisel võttis ÜK(b)P KK orgbüroo vastu otsuse “Eesti NSV parteiorganisatsiooni poliitilise töö puudustest ja ülesannetest”. Nimetatud dokumendiga, mida võib pidada sõjajärgse Eesti NSV nõukogulikustamise alusdokumendiks, pandi alus ka ideoloogilisele survele Eestis, pearõhuga võitlusel “kodanliku natsionalismi” vastu.³ Eriti agressiivseks muutus ideoloogiline surve nii Eestis kui ka üleliiduliselt aga alates 1946. aastast, kui terve rea erinevate kampaaniatega kaudu asuti otseselt kõrvaldama “ideoloogiliselt ebasobivat elementi”.⁴

Ideoloogilise surve taga oli võimuliidrite soov vormida paljurahvuselisest elanikkonnast

³ Eesti ajalugu. VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni, peatoim. S. Vahre. Tartu, 2005, lk. 270.

⁴ 1946. aastal võeti vastu ideoloogilise surve vallandanud ÜK(b)P KK otsus “Ajakirjadest “Zvezda” ja “Lenin-grad””. Selle ja järgnevate analoogsete ideoloogilisi suuniseid andvate dokumentide kohta: T. Kreegipuu. Nõukogude kultuuripoliitika printsiibid ja rakendused Eesti NSV-s aastatel 1944–1954 kirjanduse ja trükiakajakirjanduse näitel. Magistritöö. Tartu Ülikooli ajaloo osakond. Tartu, 2005.

nast homogeenne nõukogude rahvas – iga impeeriumi elanik pidi tundma end eestlase, lätlase või ukrainlase asemel eeskätt nõukogude inimese, nn. *homo soveticus*’ena. Säärase uue inimtüübi konstrueerimise katse tähendas sisuliselt uue kollektiivse identiteeti loomist, kuivõrd eesmärgiks oli juurutada inimeste teadvuses ühtsed arusaamad, hinnangud ja väärtused. Nende arusaamade seas on üheks olulisemaks suhestumine eelnevate põlvkondadega, enese tegevuse ja olemise tunnetamine ajaloolises järjepidevuses. Ühte gruppi kuuluvate inimeste minevikuteadmist ja -tõlgendamist koondab ühtse ja ühise nimetaja alla *kollektiivse mälu* mõiste. Selle üsna problemaatilise mõiste tõlgendused hõlmavad nii küsimusi mäletamise kui individuaalse nähtuse sobitumist kollektiivsusega kui ka *mälu* kui n.-ö. subjektiivse ja *ajaloo* kui n.-ö. objektiivse minevikukäsitluse vastandamist.⁵ Kollektiivse mälu teoreetilistest käsitlustest väärib siinkohal esiletõstmist James Wertschi oma, kes käsitleb kollektiivset mälu rohkem teadmise kui mälu vormina, kuivõrd grupi ühised arusaamad minevikust kujunevad sageli pigem vahendatud kui otsese kogemuse kaudu. Vahendajate ehk siis kollektiivse mälu vormijatena näeb ta eeskätt ajaloolisi tekste. Seega võib kollektiivset mälu mõista teadmisenä sellest, mida jutustavad ajalootekstid.⁶

Ka *homo soveticus*’e konstrueerimise üheks oluliseks komponendiks oli ühtse minevikuarusaama ning mäletamis- ja tõlgendamismudelite kujundamine ja juurutamine. Nõukogude ajaloomudeli kehtestamine ehk selle paikapanemine ja kuulutamine, mida ajaloos oluliseks pidada ja mida unustada, milliseid hinnanguid protsessidele, sündmustele ja isikutele anda, on vaadeldav nõukogude rahva kollektiivse mälu kujundamisena. Kommunistliku partei ideoloogide poolt seatud põhimõtete järgi kirjutatud Eesti ajaloo funktsiooniks

oli konstrueerida säärane kollektiivne mälu, mis toetaks parasjagu võimul olevat režiimi ja näitaks kehtivat ühiskonnakorda ajaloo vääramatu arengu tulemusena, veelgi enam – eesti rahva püsivate pürgimuste täitumisena.

Siin ei saavutanud nõukogude ideoloogid kindlasti soovitud eesmärki täielikult. Pigem vastupidi – agressiivselt režiimi poolt peale surutud, rangelt ideologiseeritud ja paljudes alavaldkondades kanoniseeritud n.-ö. *ametlik ajalugu*, mida õpetati koolides ning kajastati ajalooraamatutes, tingis vastureaktsioonina n.-ö. *mitteametliku ajaloo* (või ka mitteametlike ajalugude) tekkimise privaatsfääris. Huvitav on märkida, et kuigi mitteametliku ajaloo versiooni elujõulisus tugines enamasti just ametlikule versioonile vastandumises, nähes viimases tõe moonutamist ja “päris ajaloo” mahavaikimist, mõjutasid kaks erinevat lähenemislaadi – võimude poolt ette kirjutatu ja rahva seas tekkinu – üksteist. Nii nagu rahva seas levivate mineviku tõlgendamisskeemide murdmisel tugines esimene osaliselt varasematele traditsioonidele, kujundasid mitmed ametliku ajalookäsitluse seisukohad ka mitteametlikke ajaloonarratiive.⁷

Seega sai uuest, nõukogude ideoloogiat kandvast, edastavast ja kinnistavast ajalookontseptsioonist nõukogude rahva loomisel vägagi oluline komponent. Siin saab *homo soveticus*’e konstrueerimisest rääkides tuua paralleele rahvaste kujundamise traditsiooniliste mudelitega. Nii nagu rahvuslike identiteetide kujunemise protsessis on olulisel kohal rahvale “ajaloo andmine”,⁸ nii kuulus minevikust “ideoloogiliselt õige” kujutluse ja arusaama loomine ka *homo soveticus*’e konstrueerimise protsessi.

Ajalugu oli seega oluline võimuinstrument, mille abil taheti asendada senised rahvusidentiteedid nn. nõukogude identiteediga. Nõukogude Liiduga liidetud Eestis, kus alustati kohe

⁵ Ajaloost ja mälust vt. Vikerkkaar 2006, nr. 4–5.

⁶ J. Wertsch. *Voices of collective remembering*. Cambridge University Press, 2002, lk. 24–29.

⁷ Eestlaste mälestuste põhjal on nõukogude perioodi ametliku ja mitteametliku ajaloo versiooni teemat käsitlenud nt. James Wertsch: J. Wertsch. *Mind as Action*. Oxford, New York, 1998, lk. 141–143.

⁸ R. Pearson. *History and historians in the service of nation-building*. – M. Branch (ed.). *National History and Identity. Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic region 19th and 20th Centuries*. Tampere, 1999, lk. 63–77.

agressiivset rahvustraditsioonide läbilõikamist, tuli läbi raiuda ka senini juurdunud sidemed minevikuga, või siis sõlmida need ümber ja nihutada minevikku suhtumise väärtusskaalal sõlmpunktid teisale. Seega tuli kehtima panna uus ajaloomudel, milles rahvuslikud ajaloonarratiivid ja minevikutõlgendused asendati marksistlikust skeemist lähtuva ajalookäsitlusega. Selles rakendasid nõukogude võimufunktsionäärid sarnast skeemi mitte ainult liiduvabariikides, vaid ka Ida-Euroopa maades. Teoreetiline raamistik, ideoloogiline taust ja praktilised võtted, mida nõukoguliku ajalookontseptsiooni loomises rakendati, olid sarnased nii Eestis, analoogselt saadusega Lätis ja Leedus kui ka teistes liiduvabariikides ja Ida-Euroopa maades.⁹ Kõikjal rakendatud nõukogulikule ajaloomudelile on ühine, et lubatud oli rangelt vaid üks ja ainus "õige" ajalookäsitlus. Kuigi ametliku, valitsemisvõimu poolt suunatud ajalookäsitluse väljatöötamises pole iseenesest midagi eripärast, tõuseb Nõukogude Liit selles osas ometigi esile. Nii intensiivseid pingutusi ajaloo kanoniseerimiseks, minevikukäsitluse üle täieliku kontrolli rakendamiseks, kui seda tehti Nõukogude Liidus, võib täheldada vaid vähestes riikides kogu ajaloo vältel.¹⁰ Kuivõrd ajalootekstide ideoloogilisus oli riiklikult ühtlustatud ja unifikseeritud, olid ajaloolase valikud (faktide ja rõhuasetuste valik, narratiivi stiil ja laad jne.)

väga kitsalt piiritletud. Ideoloogia pidi olema iga kirjutise lahutamatu koostisosa, paradoksaalsel kombel tegi aga säärane, sageli võõra ja sobimatu ideoloogilise sõnumi lisamine ideoloogia just nimelt muust tekstist selgelt eristuvaks. Ajalootekstidega mitte kokku sulanduv ideoloogia muutis ajalootekstid soovitud vastupidiselt omakorda ideoloogiliselt vähem mõjusaks, n.-ö. vähem ohutuks. Jaan Undusk on märkinud, et kuivõrd moraal oli läbinähtav, oli ta seega põhimõtteliselt ignoreeritav.¹¹

Seda, et ajalugu ei olnud mitte niivõrd püüde selgitada välja minevikus toimunut, vaid eeskätt kasvatusvahend, inimeste "ideoloogilise küpsuse" arendaja, peasihiga veenda kõiki nõukogude võimu ainuõigsuses, deklareeriti avalikult. Nii kirjutati stalinismi ajal üleliidulise ajalookirjutuse etaloniks saanud "ÜK(b)P ajaloo lühikursuse" esimestel lehekülgedel, et "ÜK(b)P ajaloo tundmaõppimine, selle võitluse ajaloo uurimine, mida meie partei on pidanud kõigi marksismi-leninismi vaenlaste vastu, kõigi töörahva vaenlaste vastu, aitab omandada bolševismi, tõstab poliitilist valvsust"¹². ÜK(b)P KK võttis koguni 14. novembril 1938 vastu otsuse "Parteipropaganda korraldamisest seoses "ÜK(b)P ajaloo lühikursuse" ilmumisega"¹³, milles öeldi, et muu hulgas on lühikursuse ülesandeks "näitlikult demonstreerida seda, milline jõud ja tähtsus on marksismi-leninismi teoorial, mis teadus-

⁹ Ajaloo rakendamisest Nõukogude võimu teenistusse Läti ja Leedu puhul vt.: A. Ivanovs. Sovietization of Latvian Historiography 1944–1959: Overview. – The hidden and forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupations 1940–1991: selected research of the Commission of the Historians of Latvia. Riga, 2005, lk. 256–355; R. Ritter. Prescribed Identity. The Role of History for the Legitimization of Soviet Rule in Lithuania. – O. Mertelsmann (ed.). The Sovietization of the Baltic States. Tartu, 2003, lk. 85–110; teistest liiduvabariikidest võib tuua paralleele nt. Ukrainaga. – S. Yekelchuk. Stalin's Empire of Memory. Russian-Ukrainian Relations in the Soviet Historical Imagination. Toronto, Buffalo, London, 2004; rahvuslikke traditsioone hülgavat Lääne-Euroopaga ajalooliste sidemete asendamist sõprussuhetega Venemaa ja venelastega võib leida ka nt. külma sõja aegses Poola ja Rumeenia ajalookäsitluses: D. Jarosz. How the Polish People coped with History. Polish History and Problems of National Identity 1944–1989. – A. Pók, J. Rüsen, J. Scherrer (eds.). European History: Challenge for a Common Future. Eustory Series. Shaping European History. 2002, Vol. 3, lk. 45–53; L. Boia. The Romanian Consciousness Faced with National Ideology and European Sentiment. – A. Pók et al. (eds.). European History: Challenge for a Common Future, lk. 133–144.

¹⁰ J. Wertsch. Voices of collective remembering, lk. 72–73.

¹¹ J. Undusk. Retooriline sund Eesti nõukogude ajalookirjutuses, lk. 42–43.

¹² Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajalugu. Lühikursus. ÜK(b)P KK komisjoni toimetusel, ÜK(b)P KK poolt heaks kiidetud 1938. a. Tallinn, 1951, lk. 4.

¹³ ÜK(b)P Keskkomitee otsus 14. novembrist 1938. Parteipropaganda korraldamisest seoses "ÜK(b)P ajaloo lühikursuse" ilmumisega. – NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused. III osa. 1930–1954. Tallinn, 1957, lk. 317–333.

likult avastab ühiskonna arenemise seadused, – teoorial, mis õpetab neid seadusi kasutama proletariaadi revolutsioonilise tegevuse juhtimiseks, – teoorial, mis, nagu iga teadus, vahetpidamata areneb ja täieneb ning mis ei karda asendada üksikuid vananenud teese ja järeldusi uute järelduste ja teesidega, mis vastavad uutele ajaloo tingimustele”¹⁴. Samas võttes, et ajalugu peab olema eeskätt “poliitilise valvsuse tõstja” ehk siis suunav kasvatusvahend, tuli parteiajaloo kõrval kirjutada ükskõik millisele valdkonnale keskenduv või inimajaloo perioodi käsitlev minevikukäsitlus. Ajalooküsimusi arutati Eesti NSV kõrgeima juhtkonna tasandil, tollane parteijuht Nikolai Karotamm lausa hoiatas EK(b)P Keskkomiteed, et ajalooküsimustest möödavaatamiseks või vaid põgusalt puudutamiseks on “ajalooteadus liiga parteiline, liiga terav poliitiline relv”.¹⁵

Eesti ajaloo nõukogulik kontseptsioon

Eespool kirjeldatud ajaloole omistatud funktsioonid ja roll tähendasid Eesti oludes seniste rahvuslike ajalookirjutuse traditsioonide hülgamist. Ajaloolastelt nõuti mitte ainult lähiajaloo (ehk otseselt Nõukogude Liidu poliitikaga seotud ajaloosündmuste), vaid kogu Eesti ajaloo esitamist uues võttes.¹⁶ Ometi on vaieldav, kas Nõukogude perioodil, eriti selle algaastatel, saab rääkida sisuliselt “ajaloo ümberkirjutamisest”. Näiteks on Enn Tarvel välja toonud, et esimeste nõukogude võimu

kümnendite jooksul ei loodud sisuliselt (teoreetiliselt ja meetoodiliselt) uut ajalookontseptsiooni – endiselt kasutati suuresti varasemat ajaloolise narratiivi skeemi, asendades selles lihtsalt hinnangud. Plussid muudeti miinusteks ja vastupidi, ilma uue faktimaterjali kasutamise või teoreetilise lähenemiseta.¹⁷ Vanade traditsioonide jätkamine torkas eriti silma Eesti vanema perioodi ja talurahva ajaloo uurimisel,¹⁸ suures osas oli see endiste rahvuslike ajalootraditsiooni jätkavate ajaloolaste, näiteks Hans Kruusi teene.¹⁹

Üldiselt aga, vähemalt väliselt, pidi Eesti ajalookirjutus lähtuma marksistlikust ajalookontseptsioonist, mis oli Nõukogude Liidus välja töötatud juba enne sõda.²⁰ Nõukogude Liiduga vastliidetud Eestis, nagu ka Lätis ja Leedus, püüti üleliidulist skeemi rakendada kohalike ajalugude ümberkirjutamisel. Ideoloogid pörkusid siin mitmete raskuste ja vastuoludega – rääkimata sisulistest probleemidest ja kohalike ajaloolaste vastupanu murdmisest, tuli kiiresti leida või luua kohased ajalootekstid, mida laiema avalikkuse ette paisata. Esimestel sõjajärgsetel aastatel võeti “noortes liiduvabariikides” eeskujuks “ÜK(b)P ajaloo lühikursus”. See tõlgiti kiiresti kohalikesse keeltesse – eesti keeles ilmus see 25 000-lises tiraažis juba 1940. aasta sügisel; kuni stalinistliku surve leevenemiseni levitati seda massiliselt – eestikeelsed kordustrükid ilmusid aastatel 1941, 1943, 1945, 1946, 1951, 1952 ja 1955. Nii sai lühikursus ajalookäsitluse põhialuste ja väljenduslaadi kindlaks etaloniks ning võib

¹⁴ N. Karotamm. Eesti ajaloo küsimusi. Kõne “Lühikese eesti ajaloo” I köite käsikirja arutamisel EK(b)P Keskkomitees 30. septembril 1948. – N. Karotamm. Sotsialistlikul teel. Kõnesid ja kirjutusi 1947–1949. Tallinn, 1949, lk. 251.

¹⁵ N. Karotamm. Eesti ajaloo küsimusi. Kõne “Lühikese eesti ajaloo” I köite käsikirja arutamisel EK(b)P Keskkomitees 30. septembril 1948. – N. Karotamm. Sotsialistlikul teel. Kõnesid ja kirjutusi 1947–1949. Tallinn, 1949, lk. 251.

¹⁶ Ajaloole uue sisu, raamistuse ja institutsionaalse baasi loomisest vt. A. Viires. Eesti ajalugu stalinistlikus haardes – Tuna 2003, nr. 1, lk. 32–47.

¹⁷ E. Tarvel. Kas ajalugu saab kirjutada objektiivselt? – Tuna 2005, nr. 3, lk. 7.

¹⁸ E. Jansen. Hajamõtteid eesti ajaloo uurimisest ja ajaloomüütidest. Ajaloolane ja tänapäev. – Kleio. Ajaloo ajakiri 1997, nr. 1(19), lk. 35–41.

¹⁹ J. Kivimäe. Vestlus Jüri Kivimäega. – Vikerkaar 2000, nr. 8/9, lk. 124–136.

²⁰ Ühtse ja rangelt kontrollitud ajalookirjutuseni jõuti Nõukogude Liidus järk-järgult. Kontrolli süvenemine ja parteiliidrite (eesotsas Stalini endaga) sekkumine ajalootekstide kirjutamisse süvenes 1930. aastatel. Paradoksaalselt kaasnes rangema ideoloogilise kontrolliga kaugenemine marksismi teooriast – kosmopolitismi jutlustava ja erandeid välistava ettemääratud progressi suunas liikumist kajastava ajaloo asemel hakkas Nõukogude ajalookirjutus jutustama vene rahva erakordsusest jms.: J. Wertsch. Voices of collective remembering, lk. 75–76.

nõustuda Jaan Unduskiga, kes omistab lühikursusele religioosse tähenduse, nimetades seda katoliku breviaari analoogiks Nõukogude Liidus.²¹ Lausa mütologiseeritud teksti rollis oli partei ajaloo lühikursus üleliiduliselt. Nii on Läti ajaloolane Aleksanders Ivanovs märkinud, et Läti ajalookirjutuses lähtuti selles ette antud kontseptsioonidest ja skeemidest kuni 1956. aastani.²² Ka nõukoguliku Eesti ajaloo kirjutamise esimestel katsetel võeti eeskujuna "ÜK(b)P ajaloo lühikursusest" – sellest lähtuti nii esimeses kavandatud, kuid Hans Kruusi põlu alla sattumise tõttu ilmutata jäänud Eesti ajaloo üldkäsitluses "Lühike Eesti ajalugu"²³ kui ka teistes ajalookirjutistes.

Põhiskeemi ja teoreetilise raamistuse kõrval võeti ajalookirjutuses pea üks-üheselt üle ka Nõukogude Liidus varem välja töötatud stiil ja retoorika – nn. nõukogude marksismi keel. Seejuures ei arvestatud mingite kohalike eripäradega, selle asemel püüti nõukogude marksismi keelt uute Nõukogude liiduvabariikide ajalookirjutusse istutada mehhaaniliselt samasugusena, nagu see oli välja kujunenud impeeriumi keskuses. Tõenäoliselt loodeti, et esialgse šoki järel hakkab uus ja võõras keel juurduma ning leiab koguni heakskiitu.²⁴

Seega oli nõukogude ajalookirjutusele omane kindel teoreetiline raamistik, marksistlikust ideoloogiast tuletatud kontseptsioonid, mida pidi kajastama ükskõik millise perioodi, rahva või valdkonna minevikukirjelduses, ning spetsiifiline keel ja retoorika. Kõik selle

võib koondada ühisnimetaja "marksistlik metodoloogia" alla, mille kolme kõige iseloomulikuma joonena on A. Ivanovs välja toonud järgmised aspektid:

1. sage ajaloo võltsimine ja ajaloolise tõe tagaplaanile surumine;
2. ajaloo faktide ja -allikate tendentslik valik ning ajaloo ideed lihtsustavate ja vulgariiseerivate ebaloomulike ja üldistavate ajalookskeemide kasutamine;
3. ajalooallikate ja faktide meelevaldne tõlgendamine, lähtudes pigem ideoloogilistest ja poliitilistest kui teaduslikest kaalutlustest.²⁵

Rääkides kohustuslikest kontseptsioonidest, mille kajastamist Eesti ajaloolastelt oodati, tuleb nimetada "klassivõitlust", "eesti-vene rahva sõprust" ja "saksavastasust".²⁶ Neid kontseptsioone pidi ajalookirjutuses rakendama mudelitena, millesse ajaloolastel tuli paigutada oma uurimisobjektid – seega tuli ajalugu kirjutada n.-ö. ülalt alla, etteantud skeemist, mitte objektist lähtuvalt. Veenvamaks ajaloo esitlemiseks püüti üles leida need ülalnimetatud kontseptsioonidega kooskõlas olevad Eesti ajaloo aspektid, mis mitte ainult ei kõlanud nõukoguliku ajalootooria vaimus, vaid tegid seda ka Eesti elanike jaoks vastuvõetavalt. Nii näiteks sobis 1920. aastatel Eesti rahvusliku ajaloomälu selgrooks olnud kontseptsioon eestlaste põlisest võitlusest sakslaste vastu²⁷ nõukoguliku antifaašismi raamesse hästi, eriti

²¹ J. Undusk. Stalinismi müstilised ja maagilised märgid. Juhan Smuuli "Poeem Stalinile" oma retoorilises ümbruses. – Akadeemia 1994, nr. 9, lk. 1870.

²² A. Ivanovs. Sovietization of Latvian Historiography 1944–1959, lk. 259.

²³ "Lühikese Eesti ajaloo" I köite käsikiri valmis 1948. aastal, seda arutati korduvalt EK(b)P Keskkomitees. Seejuures võrreldi seda nii periodiseeringu, ülesehituse kui ka mahu osas just nimelt "ÜK(b)P ajaloo lühikursusega" (vt. N. Karotamm. Eesti ajaloo küsimusi, lk. 251–262). Hoolimata "parteilisest abist", "Lühikese eesti ajaloo" väljaandmine aga takerdus. Põhiliseks põhjuseks toodi Hans Kruusi kui peatoimetaja "pidurdav tegevus". (Vt. V. Maamägi, A. Vassar. Kümme aastat ajalooteadust Nõukogude Eestis. – Nõukogude teaduse arengust Eesti NSV-s 1940–1950. Tallinn, 1950, lk. 11–42.) Teise, 19. saj. teist poolt ja 20. sajandit käsitlema pidanud osani ei jõutudki ja 1950. aastal, pärast Hans Kruusi täielikult kodanlikuks natsionalistiks tembeldamist, otsustati "Lühikesest eesti ajaloost" loobuda ning anda selle asemel välja kaks üldkäsitlust: üheköiteline ja kolmeköiteline. (Eesti ajalugu. VI, lk. 231.)

²⁴ P. Grönholm. Justutus ja argumentatsioon. Diskursianalüüs nõukogude ajalookirjutuse kriitilises lähivaates. – E. Tärvel (toim.). Ajaloolise tõe otsinguid II. Suur kunst metodoloogia, Tallinn, 2000, lk. 7–28, <http://www.okupatsioon.ee/otsing/koikfreimid.html> (08.02.2007).

²⁵ A. Ivanovs. Sovietization of Latvian Historiography 1944–1959, lk. 261.

²⁶ A. Viies. Eesti ajalugu stalinlikus haardes, lk. 38.

²⁷ M. Tamm. Monumentaalne ajalugu. Mida me mäletame Eesti ajaloost? – Vikerraar 2003, nr. 10/11, lk. 64.

Teise maailmasõja kontekstis; põlise eesti-vene sõpruse rõhutamine mõjus juba kunstlikumalt, kuid ka see polnud Eesti ajalookirjutuses midagi täiesti uut – sugulust võib leida juba vana, slavofiilide ajast pärit vene suunaga eestlaste ja lätlaste ajaloo käsitlemisel, mis rõhutas Baltimaade talurahva seesmist tungi õigeusu ja vene perega ühinemisele.²⁸

Kõige võõram ja seega kõige kunstlikumalt mõjuv, kuid samas ideoloogiliselt ülitähtsal kohal oli klassivõitluse kontseptsioon. Käsib ju marksism vaadelda kogu maailma ajalugu klassivõitluse ajaloona. Samas oli Eesti tööraha ajalugu klassivõitluse ajaloo ülimalt keeruline kujutada, sest ideoloogilistest nõuetest hoolimata ei suudetud Eesti ajalukku tööliklassi kui arvukat klassiteadvusega ning revolutsioonilise võitlusvaimuga tööliste kihi olemasolu sisse kirjutada. Ometi püüti nõukogulikus Eesti ajalookäsitluses klassivõitluse motiivi järgida – seda ajalugu läbiva ühiskonna erinevate klasside vastandamise, kapitalismi ja sotsialismi möödapääsmatu vastuolu, kujutamise võtmes.²⁹

Juunimüüt Nõukogude Eesti ajalookirjutuses

Kuigi ümberkirjutamisele kuulus kogu Eesti ajalugu, tuli erilist tähelepanu pöörata 20. sajandi sündmustele. Kõige otsustavamaks tuli kahtlemata lugeda kõik, mis seondus nõukogude võimu kehtestamisega Eestis. Kuigi nõukogude võimu kehtestamise alguspunkt toodi juba 1917. aasta Oktoobrirevolutsiooni päevisse, oli nõukogulikus käsitluses (ja on hoopis teistsuguses tõlgenduses ka tänapäevases ajalookirjutuses) olulisemaks murdepunktiks nn. juunipööre, 21. juuni 1940. aastal. Päev, mida tänapäeva historiograafias seostatakse Eesti okupeerimise, Eesti Vabariigi valitsuse väljavahetamisega Nõukogude

valitsuse vastu Ždanovi juhtnööride kohaselt ja demonstatsioonidega Punaarmee relvade toel,³⁰ on kahtlemata kahe ajastu vahel oluline tinglik piiritleja. Eluliselt oluliseks tuli seda kindlasti pidada nõukogude historiograafias, kuivõrd seda seostati nõukogude võimu (taas)kehtestamisega. Nõukogude võimu kui olemuselt rahvavõimu legitimeeriti edaspidi just tolle päeva sündmustele tuginedes.

Seega oli 21. juuni näol kahtlemata tegemist ideoloogiliselt rõhuasetuselt erilise tähtsusega päevaga Nõukogude Eesti ajaloos. Tõlgendused ja käsitlused polnud kogu Nõukogude Eesti ajalookirjutuse jooksul aga sugugi ühesed. Kuidas 21. juunit marksistliku ajaloopildi mustrisse täpselt sobitada, see nõudis katsetusi. Erinevate versioonide esitamisel mängisid oma rolli ka erineva rõhuasetusega ideoloogiliste kampaaniate vallapäästmised, mis omakorda seondusid tollaste võimumängudega kõrgeimais võimuladvikus. Selge oli vaid see, et 21. juunil oli oluline ajalooline tähtsus. Pikema aja jooksul kujunes välja nn. juunimüüt – 1940. aasta juunis alanud Nõukogude okupatsiooni ja anneksiooni kujutamine “eesti rahva tahtevaldusena, revolutsioonina, mis kasvas välja Eesti Vabariigi sisemistest vastuoludest ilma NSV Liidu poolse otsese sekkumiseta, välistades seejuures sündmuste välisfaktori ja mitmed üksikfaktid”³¹. Selle müüdi kujunemist uurinud Andres Adamsoni sõnul sai müüt valmis alles 1970. aastateks. Selle ajani jätkusid vaidlused nii juunipöörde esitamise rõhuasetustes kui ka tähtsustamises (kas tegemist oli sotsialistliku revolutsiooniga või kõigest eelneva, nn. rahvarevolutsiooniga; millist rolli omistada sündmuses osalenud isikutele, kommunistlikule parteile, Punaarmeele jne.).

Alljärgnevalt püüan anda ülevaate sellest, kuidas kujundati ajalookäsitlust juunipöördest Nõukogude Eesti ajakirjanduse vahendusel. Täpsemalt – kui palju ja millises vormis kirjutati 21. juuni sündmustest keskses, nõukogu-

²⁸ E. Jansen. Hajamõtteid Eesti ajaloo uurimisest, lk. 40.

²⁹ “Sügavate lepitamatute klassivastuolude” esiletoomise vajadust Eesti ajaloos rõhutati eriti stalinismi ajal – vt. V. Maamägi, A. Vassar. Kümme aastat ajalooteadust Nõukogude Eestis, lk. 11–42.

³⁰ Nii nimetatakse seda tänases Eesti ajalookäsitluses – nt. Eesti ajalugu. VI, lk. 164–180.

³¹ A. Adamson. 1940. aasta juunisündmuste ajaloolisest seletusest Eestis aastail 1940–1989. Magistritöö. Tartu Ülikooli ajaloo osakond. Tartu, 1994, lk. 3.

likku ideoloogiat ning eeldatavalt hetkel valitsevaid suundumusi ametlikus ajalooversioonis kõige vahetumalt edastanud väljaandes, EKP KK ajalehes Rahva Hää! aastatel 1945–1960. Perioodi valik on tingitud huviobjektist. Just nende aastate jooksul töötati välja nõukogulik Eesti ajalookontseptsioon, suruti maha püüded jätkata rahvuslikke traditsioone ja prooviti läbi marksistliku ajalooskeemi rakendatavus Eesti ajaloo sündmustele ja arengutele.

1960. aastaga võib lugeda lõppenuks ühe etapi juunimüüdi loomises. Ka Adamson, kelle sõnul sai juunimüüt n.-ö. lõplikult valmis alles 1970. aastaks, möönab, et sisuliselt ei toimunud 1960-ndatel vaidlustes juunisündmuste käsitlemise üle enam sisulisi uuendusi. Teine asjaolu, millele toetudes lõpetan oma käsitlemise 1960. aastaga, on, et selleks aastaks avaldati kaks mahukat teost 21. juuni sündmuste kohta – dokumentide ja mälestuste kogumikud.³² Seega võib märkida, et juunimüüdi loomine ja kinnistamine ajakirjanduse vahendusel oli lõppemas, käsitlemised olid nimetatud kogumike kaastekstides fikseeritud. Ajaloolaste vaidlused ja kahtlused edasise aastakümne jooksul jäid pigem kitsamatesse ringkondadesse, ajaloo uurimisega seotud institutsioonide raamesse.

Püüdes kirjeldada põhikontseptsiooni juunimüüdist, tasub heita pilk sellele, kuidas käsitleti 1940. aasta 21. juunit 1952. aastal ilmunud kirikukslas G. Naani toimetatud, esimeses sõjajärgsetel aastatel ilmunud Eesti ajaloo üldkäsitluses “Eesti NSV ajalugu”³³. Juba raamatu pealkiri – tuhandeid aastaid Eesti ajalugu on sildistatud viimase 12 aasta järgi “Eesti NSV ajalooks” – annab selge rõhuasetuse. Ka sisu proportsioonides on Nõukogude Eesti ajajärk selgelt esile tõstetud – kogu raamatu 463-st leheküljest on pühendatud 1940. aasta järgsele ajale 90 ehk ligi viiendik. 21. juuni sündmuste käsitlemises võib “Eesti NSV ajaloo” tuua välja mitmed märksõnad, mis olid tolleks ajaks kinnistunud ja jäid põhijoon-

tes püsima ka edasistel aastatel. 21. juunit esitleti “Eesti NSV ajalooks” kui:

1) *vabatahtlikku ja spontaanset sündmust* – valitsuse vahetus nagu ka hilisem liitumine Nõukogude Liiduga oli Eesti (töö)rahva tahe; veelgi enam – pikaajalise soovi täitumine rahva enda aktiivse tegevuse tulemusena;

2) *kommunistliku partei juhtimisel elluviidud sündmust* – Eesti töörahva “vabatahtlik” ja “spontaanne” tegevus poleks kunagi jõudnud eesmärkideni ilma partei abita (eeskätt kõneldi illegaalsest EKP-st, aga mööda ei mindud ka ÜK(b)P suunavast ja juhtivast rollist);

3) *ilma nõukogude võimu- ja sõjaväeorganite aktiivse sekkumiseta toimunud rahvaaktsiooni* – väideti, et partei, nagu ka “vene seltsimeeste” abi oli moraalne ja taktikaline; eriti rõhutati, et sündmuste ajal Eestis viibinud Nõukogude väed ei sekkunud mingil viisil sündmuste käiku;

4) *massilist sündmust* – sündmuste tähtsust rõhutati, näidates seda eriti laiahaardelisena; siinjuures on iseloomulik, et konkreetsete arvude asemel kasutati umbmääraseid sõnu, nagu *palju, massiliselt, arvukalt*.

Kuigi see kõige rohkem ajaloo vulgariseeringuks peetud üldkäsitlus kohendati peagi ümber (“Eesti NSV ajaloo” teine ja parandatud trükk ilmus 1957. aastal³⁴), jäi juunisündmuste (nagu ka terve Nõukogude perioodi) käsitlus samaks.

Ajalooramatutest oluliselt operatiivsem ja laiemat lugejaskonda haarav kanal, mille kaudu uut ajalookäsitlust edastati, oli aga Nõukogude trükiajakirjandus.

Ajakirjandus kui totalitaarse ühiskonna propagandarelv

Nõukogude ajakirjandust tuleb, eriti stalinismi ajal, kahtlemata käsitleda totalitaarse ühiskonna propagandarelva ja võimu legiti-

³² V. Maamägi (toim.). 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis: dokumente ja materjale. Tallinn, 1960; M. Teder (koost.). Saabus päev: 1940. aasta revolutsioonilistest sündmustest osavõtjad jutustavad. Tallinn, 1960.

³³ G. Naan (toim.). Eesti NSV ajalugu. (Kõige vanemast ajast tänapäevani). Tallinn, 1952.

³⁴ G. Naan (toim.). Eesti NSV ajalugu. (Kõige vanemast ajast tänapäevani). Tallinn, 1957.

miseerimisvahendina, mitte ühiskonna huve teeniva informaatorina. Trükiajakirjandus ei pidanud kajastama mitte igapäevaelu, vaid looma lugejatele pildi ümbritsevast kui harmoonilisest ja õitsvast “sotsialistlikust tege- likkusest”. Seega oli ajakirjanduse peamine ülesanne nii Nõukogude Liidus kui ka sot- sialismileeri kuuluvates Ida-Euroopa riikides muuta avalik arvamus kurdiks ja pimedaks ümbritseva tegelikkuse ja ideoloogide poolt pakutava pildi vahel haigutava lõhe suhtes.³⁵ Meedia positsiooni operatiivseima propagan- darelvana suurendas asjaolu, et seda said par- teiorganid igapäevaselt kontrollida ja suunata. Ja kuigi laiema leviku ja kiirema infokanalina oli nõukogulikus meediasüsteemis oluline roll ka raadiol ning hiljem televisioonil, säilitas juhtpositsiooni just nimelt trükimeedia.³⁶ Seda peamiselt seetõttu, et ajalehed/ajakirjad olid kindlamini kontrollitavad ja suunatavad kui kiirema ja eeldatavalt kirjalike jälgede puudumise tõttu rahva mälust kiiremini kus- tuvad infokanalid. Huvitav on märkida seda- gi, et doktriin “võitlevast ajakirjandusest” oli täiesti avalik. Näiteks ei üritatudki väita, et ajalehtede primaarseks funktsiooniks võiks olla informeerimine, vastupidi – trükimeedias ilmusid pidevalt juhtkirjad ja artiklid sellest, et ajalehed ja ajakirjad on eelkõige kasvatus- ja propagandavahendid.

Nagu kogu Nõukogude ühiskonnas, valit- ses ka ajakirjanduses hierarhiline ja tsentrali- seeritud süsteem. Ajakirjanduse tsentraliseeri- tus avaldus välise ja vormilise külje pealt ühelt poolt selles, et kõigis liiduvabariikides ilmus enam-vähem ühesugune komplekt ajalehti ja ajakirju. Teisalt olid üle riigi toimetuste struk- tuurid, töö- ja palgatingimused ühetaolised.³⁷ Ka trükiajakirjanduse sisuline ülesehitus oli al-

lutatud ühtsetele mallidele. Sõltumata väljaan- de kallakust või sihtgrupist hõivasisid tähtsaima positsiooni ajalehtede esikülgedel parteiliidrite kõned, teated ja ülevaated parteiorganite te- gevusest jms.; ka erinevates ajakirjades leidsid oma koha kohustuslikud parteitekstid.

Tähtsaimaks, teisi kontrollivaks ja suuna- vaks, kogu Nõukogude Liidu ühiskonna jaoks ideoloogilist kaanonit loovaks väljaandeks oli ÜK(b)P KK häälekandja Pravda. Pravdale al- lused hierarhiliselt aste allpool liiduvabariikide parteide keskkomiteede häälekandjad – Eesti NSV-s siis ajalehtedest vastavalt eestikeelne Rahva Hääli³⁸ ja venekeelne Sovetskaja Es- tonia.³⁹ Viimase kui venekeelse ja seetõttu igapäevaselt parteiorganite poolt kergemini juhitava ja kontrollitava on Marju Lauristin ja Peeter Vihalemm seadnud ajalehtede hierar- hias (vähemalt kontrollituse taset silmas pida- des) kõrgemale positsioonile.⁴⁰ Rahva Hääli kui eestikeelse Nõukogude ajakirjanduse tähtsaim väljaanne pidi aga omakorda suunama teiste Eesti ajakirjandusväljaannete tööd. Hierarhia avaldus ajakirjanduses ka kajastatavate teema- de valikus ja kontrollituse määras. Kui pike- ma perioodi lõikes Nõukogude ajakirjandust analüüsides võib välja tuua üsna selgepiirilise hierarhilise skaala väljaannete, neis kajastata- vate teemade ja autorite ringi ning rakenda- tava kontrolli osas, siis esimestel sõjajärgsetel aastatel see nii selgelt veel ei avaldanud.⁴¹ Pi- gem võib väita, et kui hiljem jäid puhtalt ideo- loogilist kaanonit kandvateks ja edastavateks üleliidulise ja kohaliku tasandi tähtsaimad aja- lehed ning kohalikes ja kitsamatele valdkon- dadele spetsialiseerunud väljaannetes võis tä- heldada suuremat teemade varieerumist ning nõrgemat kontrolli, siis esimestel sõjajärgsetel aastatel omandasid rangemalt ideoloogilist

³⁵ P. Lendvai. *The Bureaucracy of truth. How Communist Governments Manage the News*. London, 1981, lk. 21.

³⁶ J. Brooks. *Thank You, Comrade Stalin! Soviet Public Culture from Revolution to Cold War*. Princeton, New Jersey, 2001, lk. 6–7.

³⁷ M. Lauristin, P. Vihalemm. Eesti ühiskonna ja meedia muutumine 1965–2004. – P. Vihalemm (toim.). *Meedia- süsteem ja meediakasutus Eestis 1965–2004*. Tartu, 2004, lk. 4.

³⁸ Rahva Hääli hakkas ilmuma 21. juunil 1940 suletud Uus Eesti asemel, vastutavaks toimetajaks sai A. Männik. – P. Maimik. Eesti ajakirjandus nõukogude tsensuuri all. – Eesti ajakirjanduse ajaloo. IX. Tartu, 1994, lk. 98.

³⁹ EK(b)P KK venekeelseks väljaandeks oli 19. augustil 1940 ilmuma hakanud Trudovoj Putj, mis alates no- vembrist sai nimeks Sovetskaja Estonija. – P. Maimik. Eesti ajakirjandus nõukogude tsensuuri all, lk. 99.

⁴⁰ M. Lauristin, P. Vihalemm. Eesti ühiskonna ja meedia muutumine 1965–2004, lk. 4–5.

⁴¹ Samas.

kaanonit edastavad valdkonnad (ideoloogia, parteipoliitika, partei ajalugu ja Nõukogude Liidu ajalugu, plaanimajanduse juurutamine) tunduvalt suurema osakaalu kõigis ajalehtedes ja ajakirjades.

21. juuni sündmuste kajastamine Rahva Hääles 1945–1960

Kogu Nõukogude perioodi vältel edastas võimude ideoloogilist sõnumit oma lehekülgedel kõige intensiivsemalt eelnimetatud hierarhias eestikeelsetest ajalehtedest tipus asuv EK(b)P KK häälekandja Rahva Hää. Seetõttu olen ka Nõukogude ajalookontseptsiooni kujundamist ja levitamist 21. juuni sündmuste kajastamisel ajakirjanduses jälginud just Rahva Hääle kirjutistes. Vaatluse all on aastatel 1945–1960 Rahva Hääles ilmunud tekstid, mis käsitlesid 1940. aasta 21. juuni sündmusi. See periood katab nii esimesed sõjajärgsed, veel teatava segaduse aastad, mil igasugune ajaloolist mälu kujundav tegevus teenis eeskätt võimu legitimeerimise eesmärki;⁴² 1940. aastate lõpu – 1950. aastate alguse kõige karmimate repressioonide kui ka “sula” alguse aja, lootes välja tuua erinevusi ajalookäsitluses.

Oluliseks peetud ajalooksündmuste puhul on tavaks sündmuste aastapäevadel nende juurde ikka uuesti tagasi pöörduda. Ka 1940. aasta 21. juuni sündmusi kajastati Rahva Hääles igal aastal 21. juuni lehenumbris ja juhul kui sel päeval lehte ei ilmunud, siis päev varem või hiljem. Märkimisväärne on üks kõrvalekalldumine muidu nii kindlast tavast. Nimelt ei pühendatud 1950. aasta 21. juuni Rahva Hääles ridagi 1940. aasta 21. juuni sündmustele, nagu ka mitte ühelegi muule Eestit puudutavale teemale. Selle asemel täitis terve lehe ideoloogilise tähtsuse poolest hierarhia tipus asetsev Stalini kirjutis “Marksismist keeleteaduses” (lisaks avaldati Rahva Hääles ka Pravdast tõlgitud juhtkiri “Suure Stalini targarl juhtimisel”). Tõenäoliselt varem ette valmistatud tekstid 21. juuni sündmuste kohta ilmusid 22. ja 23. juuni Rahva Hääle

numbrites. See näide ei illustreeri ilmekalt mitte ainult teemade ja autorite hierarhiat, vaid ka eestikeelsete ajalehtede hierarhiapüramiidi Nõukogude Liidus. Võrreldes Rahva Häält ühe tähtsama Nõukogude Eesti päevalehega, Tartu EK(b)P komitee väljaande Edasiga, tuleb välja, et Edasi lehenumber 21. juunist 1950 oli täiesti tavapärase sisuga, muu hulgas avaldati ka kirjutisi 1940. aasta 21. juuni sündmustest. Seevastu järgneva päeva, 22. juuni Edasis oli täpselt samas mahus ja samuti kogu leheruumi täitvalt ära trükitud eelneval päeval Rahva Hääles ilmunud Stalini kirjutis. See kinnitab, et ideoloogiliselt kõige tähtsam, kõige enam kanoniseeritud ja kontrollitud ajaleht pidi kõige olulisemad ideoloogilised teemad rahvani edastama esimesena. Madalamal hierarhiaskaalal asetsevad lehed pidid mõistagi samuti edastama ideoloogiliselt tähtsaid sõnumeid, kuid mitte varem kui liiduvabariigi kõige olulisem leht.

Aastatel 1945–1960 ilmus Rahva Hääles kokku 25 kirjutist 21. juuni sündmuste kohta. Žanriliselt võib enamiku neist liigitada ajalooliste kirjelduste alla. Lisaks ilmus neil aastatel ka viis 21. juunit käsitlevat juhtkirja. 1956. aastast alates asenduvad umbisikulised kirjeldused järjest enam mälestustega (žanr, mida 1950-ndate alguse juunikommuniste hukkamõistvas õhustikus vaevalt eriti viljeleda õnnestunuks – sai ju igasugune isiklik seos juunipöördega kirjutajale ebasoosingut kaasa toovaks, koguni ohtlikuks). Sellest lähtuvalt erineb ka kirjutiste laad. Kirjeldustes on pea igal aastal kasutusel sama ülesehitus: ligi kolmandiku (isegi rohkem) tekstist hõivab eelneva Eesti Vabariigi perioodi riigikorra, majanduslike olude, võimuliidrite jne. muhtamine; ligikaudu sama palju ruumi haarab reeglina kaasaegsete olude kirjeldamine kehvat sotsialistlikku korda ülistavas toonis; lisaks on üsna lühidalt toodud ära ka 21. juuni sündmuste käik. Mälestustes aga muutub 21. juuni sündmuste käsitlus isiklikumaks, emotsionaalsemaks; kõrvalekalldumisi dogmadest ja väljakujunenud stampidest on rohkem.

Kirjutiste üsna sarnane ülesehitus ja esi-

⁴² R. Ritter. Prescribed Identity. The Role of History for the Legitimization of Soviet Rule in Lithuania, lk. 88.

tuslaad olid kindlasti tingitud kohustuslikust esituskeemist, retoorikast ja argumentatsioonivõtetest. Samas võib seda osaliselt seletada ka kirjutiste autorite üsna kitsa ringiga. Eri- nevatel aastatel kirjutasid Rahva Hääles 21. juunist korduvalt samad autorid. Laias laastus võib juunisündmuste kirjutiste autorid jagada kahte rühma: kõrgeid partei- ja võimufunktsionäärid ning kutselised ajaloolased. Sõja ajal olid nii ajakirjanduses kui ka teistes väljaannetes 21. juunit käsitlevate tekstide (nt. 1942. aastal Moskvast ilmunud J. Varese brošüür “Aasta nõukogude võimu Eestis”) autoriteks põhiliselt partei- ja riigitegelased, mitte kutse- lised ajaloolased.⁴³ Ka esimestel sõjajärgsetel aastatel jätkus sama praktika, näiteks 1945. aasta 21. juuni 1945 Rahva Hääles ilmusid juunisündmuse kirjeldavad ja nende tähtsust esile toovad kirjutised EK(b)P KK esimese sekretäri Nikolai Karotamme, EK(b)P KK propaganda- ja agitatsioonisekretäri Eduard Pälli ja Eesti NSV Ülemnõukogu presiidiumi esimehe Johannes Varese sulest.⁴⁴ Eesti ta- sandi kõrgeimate võimufunktsionääride aktiivne sekkumine/kaasamine juunisündmuste käsitlemisse kinnitab väidet, et nõukogude võimu esimestel aastatel nähti vastavasisuliste tekstide (ja ajaloo esitlemise, kuivõrd 21. juunit käsitleti ajaloolise arengu tulemina) esmase ülesandena nõukogude võimu kindlustamist. Samasugust, 21. juunit kui võimu legitimiseerivat sündmust kasutatavat joont jätkavana võib vaadelda ka 1947. aasta Rahva Hääles ilmunud tollase Eesti NSV kohtumini- stri Aleksander Jõeääre artiklit “Ajalooline pöördepunkt eesti rahva elus”. Edaspidi, kui juunikommunistid põlu alla sattusid ja lei- dus juba nõukoguliku ajaloo-institutsioonide

võrgust sirgunud parteiajaloolasi, sai tavaks, et 21. juunist kirjutasid professionaalsed aja- loolased (professionaalsus tähendas siinkohal pigem ametikohta kui haridust). Autorite hul- gas tõuseb konkurentsituks esile Joosep Saat.⁴⁵ Tema kirjutised juunisündmustest ilmusid aastatel 1946, 1952, 1953, 1955, 1958 ja 1959. Pikemat pausi 1940-ndate lõpus ja 1950-ndate alguses võib selgitada asjaolu, et ajal, mil nn. juunikommunistid pidid kannatama repres- sioone, tuli ka Joosep Saadil vaikida.

Rahva Hääles ilmunud tekstide analüüs

I. Metodoloogilised ja teoreetilised lähtekohad

Selle kõrval, mida räägiti, oli nõukoguliku ajalookontseptsiooni loomisel kahtlemata väga oluline ka see, kuidas seda tehti. See- ga väärib nõukogulikkude Eesti ajalookäsitlust kui nõukogude võimu toetavat ideoloogilist propagandarelvu uurides üldiste kontsept- sioonide ja teoreetilise lähtekohtade kõrval eritählepanu ajalootekstide väljenduslaad ja retoorika – keel, milles ajalugu kirjutati. Kuivõrd keele kaudu pidi visuaalsete märkide (monumentide, sümbolite) kõrval ühiskonda selgelt kanduma nõukogude ideoloogia, nõu- dis uus Nõukogude ühiskond ka uut tüüpi keelt. Selles keeles ei vastanud sõnad tege- likkusele ja tähistaja (*significant*) ning tähis- tatava (*signifié*) suhe muutus vastandlikuks.⁴⁶ Françoise Thom on kommunismi keele nime- tamisel võtnud kasutusele George Orwelli ta- bava nimetuse “uuskeel” (*newspeak*), kuivõrd keelestruktuur oli täiesti ühtne ja väljendus- laad pretendeeris tõe monopolile.⁴⁷

⁴³ A. Adamson. 1940. aasta juunisündmuste ajaloolisest seletusest Eestis aastail 1940–1989, lk. 25.

⁴⁴ Rahva Hääle 21.06.1945; edaspidi täpsemad viited Rahva Hääle artiklitele lisas.

⁴⁵ Joosep Saadi näol oli tegemist tolleks ajaks juba teeneka parteiajaloolasega – Eesti Vabariigi ajal vangistuses viibimisel (aastatel 1924–1938) olevat J. Saat hakanud suurt huvi tundma ajaloo vastu, Nõukogude ajal asus ta tööle EKP KK Partei Ajaloo Instituuti, akadeemik alates 1951. a. Lisaks parteiajaloolase staatusele oli Saat tihedalt seotud ka ajakirjandusega – juba enne sõda töötas ta töölisajalehtede toimetustes, tema juhtimisel võeti 21. juunil 1940 üle Uus Eesti toimetuse ja muudeti see Rahva Hääle toimetuseks, mille koosseisus asus tööle ka Saat ise. Hiljem töötas ta veel Kommunisti ja Eesti Bolševiku toimetustes. – V. Ansko. Akadeemik Joosep Saat – kommunist ja karikaturist. – Maaleht 01.09.2005; M. Teder (koost.). Saabus päev, lk. 380.

⁴⁶ M. Thing. The Signs of Communism – Signs of Ambiguity: Language and Communism. – T. Saarela, K. Rentola (eds.). Communism. National & International. Helsingi, 1998, lk. 244.

⁴⁷ F. Thom. Newspeak. The Language of Soviet Communism. London and Lexington, 1989, lk. 14.

Ametlik võimude ettekirjutustele vastav ajalookäsitlus tuli kirja panna kõige ortodokssemas kommunismikeeles. Siinjuures töötas nõukogude historiograafia välja uue “teaduskeele”, mille võtmesõnadeks said *võitlus, marksism, formatsioon, klass, proletaariat, revolutsioon* jne.⁴⁸ Keelekasutuse kaudu püüti muuta ajalookäsitlust veenvamaks ning kehtestada ideoloogilisi väärtusi. See annab põhjust rakendada võimu ideoloogilistest rakendusmehhanismidest arusaamiseks tekstianalüüsi meetodeid. Üks võimalikke uurimismeetodeid on siin palju erinevaid lähenemisnurki pakkuv diskursusanalüüs. Eesti ajalookirjutust Nõukogude perioodil on diskursusanalüüsi võtmes uurinud näiteks Pertti Grönholm. Nõukogude ajal Eesti Vabariigi aja kohta kirjutatud ajalookäsitlusi on ta analüüsinud narratoloogia ja argumentatsioonianalüüsi meetodika abil.⁴⁹

Toetun diskursusanalüüsi teoreetikutele (Fairclough, van Dijk, Wodak), kes käsitlevad diskursust laiemas tähenduses kui sotsiaalset akti, sotsiaalse praktika suulist, visuaalset, tekstilist või mis iganes muud vormi.⁵⁰ Minu uurimismaterjal on käsitletav sotsiaalse akti tekstilise vormina. Rääkides ajalehes avaldatud ajalootekstidest kui sotsiaalsete suhete võrgustikus aset leidnud diskursiivsetest aktidest, tõstatub küsimus kommunikatiivsuse mõõtmest. Nõukogude ajalehtede puhul, milles traditsiooniline meediakanalite kommunikatiivne funktsioon oli kindlalt allutatud ideoloogilisele, kitsenes kommunikatsioon tihti ühepoolseks, või vähemalt domineeris selles üks pool. Pertti Grönholm on ajalookirjutuse kommunikatiivse vaatenurga puhul selgitanud,

et nõukogude ajalookirjutuse tekste võib vaadelda teadetena, millel on saatjad ja vastuvõtjad.⁵¹ Seega saab Nõukogude ajalehtedes trükitud, eriti aga 21. juuni sündmuse kajastavaid, selgelt ideoloogilist sõnumit edastama pidanud tekste käsitleda kui Nõukogude võimuorganite kommuniqueerumist ühiskonnaga.

Kitsendades diskursuse mõiste kasutamist, võib nõukogulikku ajalookontseptsiooni, veelgi enam selle kajastusi stalinismi perioodil ajakirjanduses käsitleda poliitilise diskursusena. Poliitilist diskursust tõlgendan siin sotsiaalse aktina, mis on seotud poliitilise käitumisega. Poliitilise käitumisena omakorda on defineeritud neid tegevusi (olgu need siis lingvistilised või mingid muud), mis on seotud võimuga või vastupanuga sellele.⁵²

Püüdes avada võimude poolt edastava poliitilise diskursuse tekstide analüüsi kaudu ajastul domineerinud ideoloogilisi eesmarke, mõjutusi ja rakendusi, pakub tuge diskursiajalooline meetod. Selle meetodi abil peaks diskursusenäidete analüüsi kaudu jõudma laiemate järeldusteni ühiskondlike olude ja arengute kohta, kuivõrd suurt tähtsust omistatakse võimalikult täpsele konteksti kirjeldusele ja laiahaardelise tausta loomisele ning sellest lähtuvaga arvestamisele.⁵³ Diskursiajaloolise meetodi analüüsiaparaadis eristatakse kolme analüütilist tasandit: **sisu, argumentatsioonistrateegiate ja lingvistilise realisatsiooni vormid** (mida rakendatakse omakorda nii teksti, lause kui ka sõna tasandil).⁵⁴ Lootuses heita rohkem valgust Nõukogude ideoloogilise surve toimimise mehhanismidele ajakirjanduses, pakuvad käesoleval juhul kõige enam huvi **strateegiad** kui teksti

⁴⁸ A. Ivanovs. Sovietization of Latvian Historiography 1944–1959, lk. 261.

⁴⁹ P. Grönholm. Jutustus ja argumentatsioon: diskursusanalüüs nõukogude ajalookirjutuse kriitilises lähivaates. – E. Tarvel. (toim.) Ajaloolise tõe otsinguid II.

⁵⁰ T. A. van Dijk. Ideoloogia: multidistsiplinaarne käsitlus. Tartu, 2005; R. Wodak. Fragmented identities. Redefining and recontextualizing national identity. – P. Chilton, C. Schäffner (eds.). Politics as Text and Talk. Analytic approaches to political discourse. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia, 2002; N. Fairclough. Discourse and Social Change. Polity Press, Cambridge and Oxford, 1999, lk. 63–64.

⁵¹ P. Grönholm. Jutustus ja argumentatsioon: diskursusanalüüs nõukogude ajalookirjutuse kriitilises lähivaates.

⁵² P. Chilton, C. Schäffner, C. Discourse and Politics. – T. A. van Dijk (ed.). Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Vol. 2, Sage, London, 1998, lk. 212.

⁵³ R. Wodak. Fragmented identities. Redefining and recontextualizing national identity, lk. 266.

⁵⁴ S. Titscher. Two approaches to critical discourse analysis. – S. Titscher et al. (eds.) Methods of Text and Discourse Analysis. Sage, London, 2000, lk. 158–159.

loomise kavatsuslikud alused. Siinjuures tuleb märkida, et poliitilises diskursuses avalduvad strateegiad ei pruugi alati olla ratsionaalsed ja teadvustatud, kuid on sõltumata teksti autori teadlikkusest alati diskursuses olemas.⁵⁵

Diskursiajaloolise meetodi abil rahvusliku identiteedi konstrueerimist analüüsinud Ruth Wodak on terve hulga individuaalsete ja kohalike strateegiate korrastamiseks toonud välja neid hõlmavad nelja tüüpi nn. makrostrateegiad:

– **konstrueerivad strateegiad** (*constructive strategies*) – keelelised vahendid, mille abil luuakse rahvuslikku identiteeti;

– **jätkumise ja õigustamise strateegiad** (*strategies of perpetuation and justification*), kus diskursuse loojate väärtuste kinnitamiseks pöördutakse tihti mineviku poole, ajaloo arengu loogikas nähakse õigustust kehtivale olukorrale;

– **üleminekustrateegiad** (*strategies of transformation*) – rahvusliku identiteedi loomisel püütakse diskursusesse haarata varasemad, juba kinnistunud, väärtused ja normid;

– **hävitavad strateegiad** (*destructive strategies*) – uue rahvusliku identiteedi loomiseks, uute väärtuste sisendamiseks tuleb varasemad väärtushinnangud eelnevalt hävitada.⁵⁶

Kuivõrd ka nõukoguliku ajalookontseptsiooni levitamist võib vaadelda rahvusliku identiteedi loomisena, on käesoleval juhul vaatluse all eeskätt konstrueerivad strateegiad. Seda tüüpi strateegiate selgemat ilmnemist selgitab ka asjaolu, et 21. juuni sündmuste kohta ei eksisteerinud varasemat “ametlikku” ajaloo-versiooni, seega on hävitavad, muundumise strateegiad kasutusel vaid kaudselt – tausta ja seoste loomise, mitte otseselt 21. juuni sündmuste kirjeldamise puhul. Veelgi enam üldistades võib aga öelda, et kõik lisa-, alam- ja makrostrateegiad täitsid lõppkokkuvõttes konstrueerivat eesmärki – luua, asendada või kohandada olemasolevaid käsitlusi ideoloogiliselt uuetähenduslikega.

II. Diskursiajaloolise meetodi rakendamine

Seda, millised strateegiad (nii makrostrateegiatega kui nende alla kuuluvate kohalike ja lisastrateegiatega tasandil) ilmnevad 21. juuni sündmuste esitlemisel Rahva Hääle kirjutistes, olen analüüsinud järgmise kolme aspekti kaudu:

- 1) 21. juuni sündmuste nimetamine;
- 2) *meie* konstrueerimine;
- 3) *nende* konstrueerimine.

(1) 21. juuni sündmuste nimetamine

Ajaloosündmuste nimetamise, nagu ka ajaloo periodiseerimise kaudu avalduvad eriti kõnekalt ajalookontseptsiooni ideoloogilised ja teoreetilised rõhuasetused. Üliideologiseeritud, loosungitest ja hüüdlausest küllastatud oludes tuli anda kõlavad nimed kindlasti ka “nõukogude võimu suurpäevadele” ajaloos. 1940. aasta 21. juunit, mis osutus Eesti tasandil üheks olulisemaks ajaloosündmuseks, tuli piisavalt tähtsa nimetusega esile tõsta. Nimetamisel kui kogu sündmuse käsitlusele ideoloogilise suuna kätteandmisel rakendati eeskätt **konstrueerivaid strateegiaid**.

Torkab silma, et kirjutistes 21. juunil 1940. aastal toimunud on valdavalt kasutatud **nominalisatsiooni** – verbist tuletatud substantiivi. Fairclough toob välja, et nominalisatsiooni puhul lähevad kaduma sündmuse aeg ja modaalsus, samuti jäävad tihti välja sündmuses osalejad – seega nominalisatsiooni läbi üldistatakse, luuakse seoseid konkreetse sündmuse ja teiste sarnaste vahel.⁵⁷ Analüüsitud tekstides on 21. juuni kohta kõige enam kasutatud nimetust *juunipööre*. Teisalt on kasutatud mitmesugust *mine*-lõpulist nominalisatsiooni – *võimuharamine*, *kukutamine*, *valitsuse vahetumine* jmt. On täheldatud, et niisugune nominalisatsiooni kasutamine seostub ühiskonna ideologiseerituse määraga – nõukogudeaegset eesti ajakirjanduskeelt uurinud K. Kerge on märkinud,

⁵⁵ Samas, lk. 156.

⁵⁶ R. Wodak. Fragmented identities. Redefining and recontextualizing national identity, lk. 152–153.

⁵⁷ N. Fairclough. Analysing Discourse. Textual analysis for social research. London, New York, 2003, lk. 143–144.

et *mine*-nominaalsus oli maksimumis 1950-ndatel, s. o. stalinistliku ideoloogia ajal, ning tõusis taas sinna lähedale 1980. aastate uue venestamislaine ajal.⁵⁸

Kuigi nominalisatsiooniga kaasneb suu-rem üldistamine ja tegija eemaldamine protsessist, ei saaks siiski öelda, et 21. juuni sündmustest kirjutades on sellega seotud inimestest ja inimrühmadest täiesti mööda mindud. Kuigi sündmuse nimetus ise jääb nominalisatsiooni puhul anonüümseks, on juba mõnedes pealkirjades nimetuse juurde lisatud sündmustes osalejatele ja selle läbi-viijatele viitavaid täiendeid. Torkab silma, et tegijaid on sel viisil esile toodud just juhtkirjades: “Tööraha võimuletulek Eestis” (juhtkiri 1950. aastast), “Töötava rahva tulemusrikas võitlus” (juhtkiri 1952. aastast), “Eesti tööta-jate ajalooline võit” (juhtkiri 1955. aastast).

Muutust märkivana said levinuimaks *pöörami-sega* seotud tähistajad – juba 1940. aastal kasu-tusele võetud *pööripäeva* (viidates ka suvisele pööripäevale) kasutamine⁵⁹ oma variatsioo-nides jätkus. Alates 1946. aastast tuli käibe-le *juunipööre*. Nimetus, mis iseenesest jääb umb-määraseks selles osas, kes ja mida pööras (ka selle teisendused – pöördelised sündmused, pöördpunkt), kinnistub hilisemas ajalookir-jutuses kuni Nõukogude võimu lõpuni. *Rügi-pöörde* nimetus tuli analüüsitud tekstides ette vaid ühel korral – J. Saadi artiklis 1946. aastal, hilisemas väljakujunenud retoorikas säärast ajaloolisele järjepidevusele tuginevale legiti-meerimisstrateegiale vasturääkivat mõistet ei kasutatud. Üsna umbmäärane, millegi *pöör-dumise/pööramisega* seostatud nimetamine oli valdav kuni 1950-ndate alguseni, siis tõusis esile pigem aktiivsusele selgemat suunda an-dev aspekt: 21. juuni esitus muutus **agressiiv-semaks** – kirjutati ühe olukorra *kukutamisest, murdmisest* asendamaks seda teise.

Läbivalt kirjutati *meeleavaldustest, miitin-gutest, väljaastumistest*, mille tulemusena saa-

vutati (*ajalooline*) *võit*. Võitlusele, vana korra kukutamisele viitamine toetas omakorda ot-seselt marksistliku ajalookäsitluse *klassivõit-luse* dogmat. Kui klassivõitluse dogmale on viidatud üksnes kaudselt, siis 21. juuni nime-tamisega puututi kokku ka teise olulise nõu-kogude ajalookirjutuse dogma – *proletariaadi revolutsiooniga*. Juunisündmuste seostamine revolutsiooniga osutus aga problemaatiliseks. Näitamaks, et sotsialistliku korra maksmapanek toimus Eestis revolutsioonilisel teel, eemaldati eesti ajalookirjutusest välisfaktor, sündmusi käsitleti kohapealsete arengute paratamatu tagajärjena. Teiselt poolt, jättes kõrvale faktid, mis rääkisid rahva poolt alga-tatud laiahaardelisele revolutsioonile vastu, põrkusid ajaloolased mitmete ideoloogiliste vastuoludega nõukoguliku kontseptsiooni sees. Kui 21. juunil võimule pandud valit-sus oli rahva tahe, siis kuidas sai sellesama valitsuse liikmeid 1950. aastal hukka mõista ja nende tegusid rahvavaenulikuks lugeda? Kuidas suutis eesti rahvas nii lühikese ajaga (Nõukogude Liidu poolt 16. juuni esitatud ul-timaatumist kuni 21. juuni valitsusevahetuse-ni) küpseda sotsialistlikuks revolutsiooniks? Sel teemal – kas ja kui, siis millisel määral oli juunisündmuste puhul tegemist revolutsioo-niga, peeti ajaloolaste seas ägedaid diskus-sioone 1950. aastate keskel. Vähendamaks juunisündmuste osatähtsust ajaloos, võeti kasutusele ka nn. “kahe revolutsiooni teoo-ria”, mille kohaselt 21. juuni sündmusi võis küll vaadelda revolutsioonina, kuid *rahvare-volutsioonina*, mitte tõelise, uut korda loova *sotsialistliku* revolutsioonina.⁶⁰

Need vaidlused peegelduvad ka tollases ajakirjanduses. Üldiselt oldi üsna ettevaat-likud *revolutsiooni* mõiste kasutamisega. Esmakordselt ilmus see Rahva Hääle kirju-tistesse 1950. aastal – kui 21. juunit nimetati sotsialistliku revolutsiooni alguseks. Rahvare-volutsiooni mainiti 1952. aasta Rahva Hääle juhtkirjas, seda pikemalt lahti seletamata,

⁵⁸ K. Kerge. Kirjakeele kasutusvaldkondade süntaktiline keerukus. – Tekstid ja taustad. Artikleid tekstianalüüsist. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 23. Tartu, 2002, lk. 37.

⁵⁹ Juba sündmustele järgneva päeva, 22. juuni 1940 Rahva Hääles on J. Vares-Barbaruse pöördumises märgitud, et “sisuliselt kujunes eilne päev Eesti töötavale rahvale suurimaks ajalooliseks pööripäevaks”.

⁶⁰ A. Adamson. 1940. aasta juunisündmuste ajaloolisest seletusest Eestis aastail 1940–1989, lk. 55–56.

sotsialistliku revolutsiooni algusele viidati aga 1955. aasta Rahva Hääle juhtkirjas: “1940. aastal avanes uus helge lehekülg eesti töotajate elus. Töölised ja talurahvas võtsid võimu enda kätte. [– – –] 1940. a. 21. juuni revolutsiooniline pööre oli meie rahva sotsialistlikule arenguteele pöördumise algus. Veendunud sotsialistliku korra suurtes eelistes, tugevdab eesti rahvas kommunistliku partei juhtimisel oma visa ja loova tööga meie sotsialistliku kodumaa, kogu maailma rahu ja progressi kantsi jõudu ja võimsust...” (Rahva Hää 21.06.1955)

Viimane määratlus – juunisündmused olid vaid sotsialistliku revolutsiooni esimene etapp – oli korduvalt kasutusel ka hilisemates kirjutistes. Seejuures on märkimisväärne, et kitsamates professionaalsete ajaloolaste ringkondades heideti nn. kahe revolutsiooni teooria lõplikult kõrvale alles 1969. aastal.⁶¹

Seega antakse nimetamise kaudu ajakirjanduse vahendusel juunisündmustele oluline ajalooline tähendus, jäädes ajalookontseptsiooni loomisel siiski piisavalt ebamääraseks ja mitte laskudes sisulistesse vaidlustesse.

21. juuni nimetamise puhul kasutati ka **jätkumise makrostrateegia** alla kuuluvaid argumenteerimistehnikaid. Oluline oli näidata, et 21. juuni sündmused tulenesid ajaloolise arengu järjepidevusest. Seega oli argumentatsioonistrateegiana kasutusel **ajaloolise järjepidevuse loomine**.

Järjekindlalt lähtuti sellest, et Nõukogude valitsuse võimuletulek oli nõukogude võimu *taas*kehtestamine. Pea kõigis analüüsitavates tekstides viidati kas otseselt või kaudselt (nimetades nt. *vanu revolutsioonilippe*) sellele, et nõukogude võim oli Eestis kehtestatud juba 1917. aastal ja Eesti Vabariik oli olnud katkestus “loomulikult arenguteel”. Erinevused ilmnevad vaid selles, kui kaugele tagasi ajaloos nõukogude võimu algeid ehk siis töörahva vastuhakke kehtivale korrale otsides mindi. Kõige pikema hüppe ajaloos tegi L. Remmelgas, kes viis oma artiklis töölisliikumise ja töölisklas-

side võitluse alguse aastasse 1872, viidates Narva Kreenholmi manufaktuuri streigile: “Töölisliikumise ja töölisklassi võitluse algus Eestis ulatub kaugele ajalukku. [– – –] 76 aastat tagasi, 1872. aasta suvel, puhkes Narva Kreenholmi manufaktuuris esimene suurem streik. Töölised hakkasid aktiivselt võitlema oma klassihuvide eest, mis 1905. aastal puhkes relvastatud ülestõusuks üle kogu maa. See suruti maha, ent võitlus tugevnes ja töölisklassi poliitilise teadlikkuse kasvades lõi proletariaat oma eesrindliku väesalga ja võitluse juhi kommunistliku partei näol, kes 1917. aasta Suure Oktoobrirevolutsiooni päevil juhtis eesti töötava rahva organiseeritud nõukogude võimu kehtestamisele. [– – –] Võitlus hõõgus kui tuli tuha all kodanluse surveaastail sügavale põranda alla surutud kommunistliku partei juhtimisel ja puhkes täie leegiga 21. juunil. [– – –]” (Rahva Hää 20.06.1948).

(2) meie konstrueerimine

Kuivõrd nõukogude poliitilises diskursuses ühtis *meie* semantiliselt *rahvaga*,⁶² avaldub nõukogude ideoloogias *meie* kategooria *rahva* termini kaudu. Kõige ilmekamalt avaldub antud juhul *rahva* konstrueerimine vaatluses, kuidas esitleti Eesti rahvast seoses 21. juuni sündmustega. Analüüsitud materjalis ilmneb, et *rahva* seostamisel 21. juuni sündmustega rõhutati mitmesuguseid allpool kirjeldatud aspekte.

Rõhutati rahva massilist osalemist. Osalejatest rääkides kasutati nimi- ja omadussõnu, mis viitasid küll suurele arvule, jäädes samas ebamääraseks: *hulgad, laiad hulgad, rahvamurd, rahvamass, rohkesti rahvast, tohutud inimhulgad*.

Klassikontseptsiooni juurutamine (rahvas ja klass). Kuna 21. juunil toimunud tuli käsitleda revolutsioonilise sündmusena, tuli ka sündmuses osalejate ringi kitsendada konkreetsemaks kui kogu elanikkonda hõlmav *rahvas*.

⁶¹ Samas, lk. 81.

⁶² A. Ventsel. “Meie” konstrueerimine Eesti poliitilises retoorikas 1940.–1953. a. Magistritöö. Tartu Ülikooli semiootika osakond. Tartu, 2005, lk. 87–88.

Ilma lisanduvate, *rahva* “eesrindlikumale” osale eristavate täienditeta on sündmuste eluvijjana kasutusel *rahvas*, *meie rahvas* vaid Aleksander Jõeääre (tollase kohtuministri) kirjutises 1947. aastal. Siingi pole tegemist otsestelt autori tekstiga, vaid on kasutatud 22. juunil 1940. aastal Rahva Hääles ilmunud sündmuste ülevaadet. Seega võib arvata, et kitsamates ajaloolaste ringkondades toimivate kontseptsioonide- ja mõistetealasest diskussioonist eemal seisjate jaoks ei olnud ideoloogiadiskursus veel kinnistunud, ajaloolisi dokumente, milleks seitsme aasta tagune päevaleht teatud mõttes kujunenud oli, edastas aga kohtuminister kohusetundlikult punktuaalselt. Ka 1949. aasta ilma autorita kirjutises kasutati korduvalt *eesti rahvast*, enamikel kordadel oli aga juurde lisatud mõni ideoloogilist suunda andev väljend: “[– – –] eesti rahvas saavutas selle võidu verevalamiseta, rahulikul teel. [– – –] Eesti töötav rahvas kommunistliku partei juhtimisel [– – –] Sündmuste areng kõneleb eesti rahva ja tema eesrindlike jõudude poliitilisest küpsusest.” (Rahva Hääle 21.06.1949)

Ka 1952. aasta 21. juuni Rahva Hääles, samas numbris, kus on kasutatud *rahvarevolutsiooni* määratlust, on ühtlasi sündmuste läbiviijatena nimetatud lihtsalt *rahvast*. 1950. aastate kirjutistes on *rahvast* kasutatud veelgi, lisades sellele aga laiendeid – *eesti rahva enamus*, *rohkesti rahvast*, *rahvamurd*.

Kui *rahvas* üksinda on kasutusel harva, siis läbiv on *töörahva* (*töötav rahvas*, *töölised*) mõiste kasutamine. See viitab omakorda juba ideoloogiliselt *rahvast* olulisemale *klassi* kategooriale. Oli ju marksistliku ajalookäsitluse pea kohustuslikuks komponendiks ajaloosündmuste seostamine *klassivõitluse* kontseptsiooniga. Kui muidu oli klassivõitluse sissekirjutamine Eesti ajalukku üsna proble-

maatiline, siis Nõukogude valitsuse võimule saamisega lõppenud sündmuste puhul leiti klassivõitluse aspekti sissetoomine siiski võimalik olevat.⁶³ Nii mainitigi 21. juuni miitinguid ja demonstratsioone kui “progressiivse töötava rahva võitu kodanlaste, kapitalistide ja imperialistide üle”. Kuivõrd sõna-sõnalt *töölisklassi* sissekirjutamisel Eesti sündmustesse pörkus nõukogude ideoloogia kokku raskustega (1940. aasta suvel oli Eesti tööliste hulk väike, mingist klassiteadvusest rääkida ei saanud), siis kombineeriti ideoloogiliselt õiget *klassi*-kategooriat sihtgrupile mõisteta vama *rahva*-kategooriaga. Nii sai levinuimaks väljendite *eesti töötav rahvas*, *eesti töörahvas* kasutamine, mis on käsitletavad kahe kategooria omalaadse kombinatsioonina. *Rahva* kontseptsioon, mis võeti Eesti traditsioonilise *rahvuskese* ühiskonna teadvuse ümberkujundamiseks kasutusele juba nõukogude võimu esimestel päevadel,⁶⁴ viitab pigem klassilisele kui etnilisele kuuluvusele.

Püüdes siiski rõhutada sündmuse klassivõitluslikku iseloomu, kasutati ka mõistet *töölisklass*. Seejuures aga vaid harvadel juhtudel üksinda, tavaliselt tuli lisada – *liidus talurahvaga*; *liidus töötavate haritlastega* jne. *Töölisklassile* kui sündmusi vallandavale jõule viitab näiteks 1945. aastal oma kirjutises E. Päll: “[– – –] võime põhjendatult märkida nende ajalooliste sündmuste suurt tähtsust, mis seisneb selles, et need sündmused vallandasid reaktsiooniliste jõudude surutisest meie töötava rahva progressiivsed jõud, et nende jõudude etteotsa astus eesti tööliklass Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei juhtimisel [– – –].” (Rahva Hääle 21.06.1945)

Huvitavat konstruktsiooni kasutab J. Saat, kes oma kirjutistes nii 1946., 1956. kui ka 1958. aastal kasutab määratlust (*revolutsioonilise*) *töölisklassi liit kogu töötava rahvaga*,

⁶³ See, kas nõukogude reaalsuses *klass* tõepoolest sotsiaalse baaskategooriana kehtis, on kaheldav, eriti pärast 1930. aastate pööret rahvuspoliitikas, kus internatsionalismi asemel hakati kommunismi levitamisel ja ülesehitamisel rõhutama rahvuse, eeskätt siis vene rahvuse rolli. (vt. S. Fitzpatrick. Ascribing class. The construction of social identity in Soviet Russia. – S. Fitzpatrick (ed.). Stalinism. New directions. Rewriting histories. London, 2000, lk. 20–46; P. Burke. History and Social Theory. Cambridge, 1994, lk. 58–59). Samas jäi vähemalt ideoloogilises retoorikas ja seega ka ajaloos *klassikontseptsiooni* ja *klassivõitluse* rõhutamine oluliseks.

⁶⁴ A. Ventsel. *Meie* kategooria konstrueerimine Nõukogude Eesti poliitilises retoorikas 1940. aasta ‘juunisündmustest’ kuni 1941. aasta juulini. – Acta Semiotica Estica, II, 2005, lk. 89.

mis annab selgelt märku, et väljendeid *töötav rahvas* ja *töölisklass* ei saanud käsitleda samastavalt. Samas õonestab säärane lähene-mine visiooni massilisest üldrahvalikust üles-tõusust, sest rangelt *töölisklassi* kategooriale vastavaid inimesi oli vähe, kui aga nemad olid üksnes revolutsiooni õhutajad, mitte täielikud läbiviijad, siis ei saanud tegemist olla tõeliselt sotsialistliku revolutsiooniga. Kõiki neid vas-tuolusid püüti lahendada juba ülalkirjeldatud kahe revolutsiooni teooriaga.

Seega võib järeldada, et juunisündmuste läbiviijate nimetamise, nende määratlemise kaudu püüti ajakirjanduses intensiivselt juu-rutada klassivõitluse kontseptsiooni. Kuivõrd aga mitmed probleemid ja vastuolud olid veel läbi vaidlemata professionaalsete ajaloolaste-gi seas, kajastub teatud ebajärjekindlus aja-kiirjandustekstideski.

Rahva aktiivsus. Üldiselt on nõukogude poliit-ilist diskursust analüüsid jõutud järelduseni, et *rahvas* kui *meie*-mõiste tähistaja pole aktiiv-ne enesemääratluse vabadust elluviiv subjekt, vaid passiivne subjekt, mille tahe oli täielikult tingitud ja raamitud marksistlikust-leninlikust ideoloogiast.⁶⁵ Juunisündmuste käsitlemisel Nõukogude ajakirjanduses 1945–1960 esitleti aga seda piiratud tahet pigem inimeste tegeliku sisemise tahte ja soovina, mis võttis pikaajalise “kodanliku surve tõttu väljendamata jäämise” järel aktiivse vormi. Seega tuli juunisündmuste käsitlemisel esitleda rahvast kui aktiivset, oma tahet ellu viivat subjekti. Just selle sündmuse puhul tuli rõhutada rahva tahet, mis hilisema-te sündmuste ja arengute käsitlemisel polnud enam niivõrd päevakorral, sest siis esindas rahva tahet juba nõukogude võim. Lähtudes nõukogude poliitilisest diskursusest, mis pidi olema kooskõlas ideoloogiliste alustega, aval-dub *rahva* kategooria eeskätt juunisündmuste esitlustes aktiivsenä.

Rahva aktiivsus seondub juba sündmuse nimetamisega – tegemist oli *võimu haaramise*, *valitsuse kukutamise*, *meeleavalduste*, *väljaas-tumistega* jne.

Vaadeldes, milliseid verbe on rahva tegevu-

se kohta kasutatud, ilmneb aktiivsus selgelt ag-ressiivses vormis. Eesti rahvas: *tõusis üles, tuli, nõudis, otsustas, võitis, vallutas, heitis ikke, viis ellu oma nõudmised, saavutas vabaduse, võttis oma saatuse juhtimise oma kätte, organiseeris relvastatud kaitse, kukutas kodanliku korra, pa-ni kehtima töölisklassi diktatuuri, purustas vana kodanliku riigimäšina, haaras võimu enda kät-te, rebis puruks orjastavad ahelad*. Neutraalse-te tegevusvormidena võib neist esile tuua vaid *tuli* ja *otsustas*. Ülejäänud, vähemalt esitatud seostes, on selgelt agressiivse, kellegi või mil-legi vastu sunnitud loomuga. Eriti emotsio-naalseid väljendeid on kasutatud mälestuste vormis kirjutistes – A. Resevi “Saabus otsustav päev”: “Rahvas muutub järjest aktiivsemaks. Nõutakse jõu tarvitamist, Toompeale marssi-mist ja seal uue valitsuse kujundamist [– – –] Rahvas ei taha enam oodata, ta tahab tegut-seda [– – –] Ollakse paljakäsi valmis kõigeks [– – –].” (Rahva Hääli 21.06.1960)

Agressiivne toon, mis käib aktiivsusega kaasas, ei ole kindlasti mitte *rahva* suhtes hukkamõistev, see pidi tekitama negatiivseid assotsiatsioone üksnes vastaspoole – eelneva riigikorraga seoses, mille suhtes nõukogude retoorikasse oli sisse kirjutatud totaalne vas-tasseis. Mälestustevormis kirjutistes on mär-gata ka seda, et rahva viha ja ägedus polnud sugugi mitte alati plaanipärane käitumine – “rongkäigu juhtkonnal oli tegemist, et hoida tagasi rahva viha,” kirjutas O. Sepre oma mä-lestustes “Jälle hakkas lehvima punane lipp”. Kui see võib veel olla tõlgendatav näitena heast organiseerimisest rahva eesmärgistatud käitumisel väljapurskuva viha allasurumisel, siis A. Resevi mälestused poliitvangide vabas-tamisest, mis tõepoolest läks “revolutsiooni” korraldajatel käest, kirjeldavad selgelt kor-raldajate nõutust ja paanikat, kuuldes asjade ootamatust pöördet: “[– – –] Vaevalt jõuan J. Lauristinile kirjeldada sündmuse Kadriorus, kui keegi rutates teatab, et Narva maanteed kaudu tagasitulevast rongkäigust eralduvad üksikud grupid ja siirduvad sadamapoolseid kõrvaltänavaid kaudu keskvangla poole, et seal jõuga vabastada poliitilised vangid. Kuid

⁶⁵ Samas, lk. 82.

Patarei on ju kindlus, vangivahid relvastatud [– – –] Teate tooja ei oska vastata Lauristini pärimisele, kes Patareisse minejate seas on ka mõni kommunist, kes suudab olukorras orienteeruda. Pärast hetkelist mõtlemist pöördub J. Lauristin minu poole: “Asi on tõsine, rutta Patareisse. Vaatame, mis teha annab!” (Rahva Hää 21.06.1960)

Poliitvangide vabastamise teema ongi ilmselt osutunud kõige problemaatilisemaks kogu juunisündmuste kirjeldamise käigus. Siin väljus etteplaneeritud “spontaansete demonstratsioonide ja meeleavalduste” kaava korraldajate kontrolli alt, stiihiline laialivalgumine mööda linna ja vandaalitsemine ei sobinud ka ajalookontseptsiooniga. Seetõttu rõhutati järjekindlalt, et demonstrandid ise vabastasid poliitilised vangid, samas kui teiste sündmuste – rongkäigu, demonstratsiooni, uue valitsuse võimulepaneku – juures on ikka viidatud kellegi organiseerivale jõule või siis sügavale “pikaajalise rõhumise” käigus küpsenud tahtele.

Kuigi eesti *rahvast* oli näidatud aktiivse-na, oma tahet elluviivana, ei kajastunud tema tegutsemine juunisündmustes üheski kirjutises täiesti iseseisvana. Kõigis kirjutistes on rõhutatud Eestimaa Kommunistliku Partei rolli, kes *selgitas, suunas, juhtis, koondas, näitas* – ehk üldistavalt – oli sündmusi tagant tõukavaks jõuks. Juba sõja-aastatel kinnistus ajalookontseptsioonis käsitus EKP juhtivast osast juunisündmuste läbiviimisel, aja jooksul suurendati EKP osakaalu sündmuste kajastuses järjest enam (Nõukogude Liidu ja Punarmee osakaalu kajastamise arvelt).⁶⁶ Analüüsitud tekstides eriliselt muudatusi EKP rolli kajastamises ei ilmne, huvipakkuvad selles osas on kirjutised, mis kajastavad mingilgi määral EKP enda olukorda. Tegelikult on olnuks EKP 1940. aasta juunis, seni illegaalsena tegutsenud ja väikese liikmeskonnaga reaalselt mõju mitte omavana, vaevalt võimeline ilma Nõukogude Liidu poolse abita midagi korraldama. Seda, et kuni kõnealuse sündmuseni EKP-d seaduslikult ei eksisteerinud, kajastati otseselt vaid vähestes kirjutistes: “21. juunil ei

olnud Eestis veel niisuguseid massilisi organisatsioone, mis oleksid hõlmanud kogu töörahva. [– – –] 21. juunist alates võis ka Eestimaa kommunistlik partei legaalselt eesti töörahva juhtimisele asuda” (Rahva Hää, 21.06.1946); “[– – –] eesti tööliklass kuulas üha tähelepanelikumalt EKP häält, kes kutsus neid üles fašistlikku režiimi kukutama ja veenas neid vajaduses end otsustavalt vahele segada sündmuste käigusse [– – –] kogu seda rahvahulkade innukat tegevust juhtis Eestimaa Kommunistlik Partei, kes tuli nüüd 22 aasta järel välja pöranda alt ning ühendas ja suunas hulkade revolutsioonilist energiat kodanlike natsionalistide vastupanu mahasurumiseks ja demokraatliku rahvavõimu kindlustamiseks.” (Rahva Hää 21.06.1949)

Samas, arvestades tausta, et kommunistliku partei ajalugu oli Nõukogude Eestis ülimalt laialt ja põhjalikult valgustatud teema, ei ole põhjust arvata, et Rahva Hää püüdis seda osa partei ajalooost maha vaikida. Küll aga võib arvata, et ajaloolased ei olnud veel suutnud esile tuua piisavalt veenvaid argumente EKP võimsa tegutsemise toetuseks.

Teiseks faktoriks, mis aitas kaasa “Eesti töörahva suurele võidule”, oli “sõbraliku vene rahva abi ja eeskuju”. Sellele on osutatud Rahva Hääle kirjutistes juba esimestest sõjajärgsetest aastatest alates, nt.: “Nõukogude Liidu vennasrahvad, eesotsas meie ajaloolise sõbra ja liitlase, suure vene rahvaga, löid lõplikult pihuks ja põrmuks meie rahva vaenlased, nii saksa röövvalutajad kui ka nende kannupoisid eesti kodanlikud natsionalistid [– – –].” (Päll, Rahva Hää 21.06.1945); “Eesti rahvas pööras üha kindlamini oma pilgu võimsa Nõukogude riigi, rahu ja rahvaste julgeoleku kantsi poole, nähes sotsialismimaas oma ustavat sõpra ja kaitsjat [– – –] tänu vennasrahvaste, eriti suure vene rahva pidevale ja omakasupüüdmata abile [– – –].” (juhtkiri, Rahva Hää 22.06.1950)

Vene rahva “abistava ja eeskuju andva” rolli rõhutamise osas eriliselt muutusi läbi aastate analüüsitud tekstides märgata ei ole. Märkimisväärne on aga see, et viited vene

⁶⁶ A. Adamson. 1940. aasta juunisündmuste ajaloolisest seletusest Eestis aastail 1940–1989, lk. 24.

(või vennasrahvaste) abile jäid umbmääraseks ja üldiseks – konkreetseid näiteid ei toodud, Rahva Hääles avaldatud mälestustes (vähemalt memuaaride neis osades, mis otsest sündmusi meenutavad) ei mainita samuti otsest või konkreetset venelastepoolset abi.

Valetamine ja varjamine. Üheks argumenteerimisstrateegiaks võimu legitimeerimisel on võimalikku negatiivset valgust heitvate faktide ja asjaolude varjamine või otsene valetamine. See on tüüpiline positiivse *meie*-pildi konstrueerimise võte – jätta negatiivsed asjaolud *meie* kohta tagaplaanile.⁶⁷ Käesoleval juhul – ajaloo abil nõukogude võimu kindlustamisel – tähendas see otsest ajaloofaktide võltsimist ja pseudofaktide konstrueerimist.

Üheks värvikamaks näiteks nn. faktide kinnistumisel on 21. juunil Tallinnas demonstratsioonil osalenud inimeste arvu kajastamine. Järgneva päeva lehtede andmed kõiguvad 6000–7000-st (Päevalehes) 30 000–40 000 inimeseni (Rahva Hääles). Pravdasse jõudis TASS-i korrespondendi Pjotr Izmetjevi versioon, kes hindas demonstrantide arvuks 5000, lisades, et kõrvaltvaatajatena oli tänavaatele kogunenud umbes kaks korda sama palju inimesi. Kui sõja-aastatel püsis viimane versioon, siis pärast Teist maailmasõda pakkusid Nõukogude Eesti ajaloolased välja juba uued numbrid: Arkadi Uiho kirjutas 1945. aastatel “sadadest tuhandetest” demonstrantidest üle Eesti, 1947. aastal tõi Aleksander Jõeäär uuesti käibesse 22. juunil 1940 Rahva Hääle äratrükitud numbri 30 000–40 000, mis jäigi sellest alates püsima.⁶⁸

Sündmustel osalenute arvust veelgi mõjuvama faktori, mis täielikult *revolutsiooni* ja *rahva tahte realiseerimise* kontseptsiooni oleks ümber lükanud, oli **Nõukogude Liidu ja Punaarmee surve** meelevalduste ja miitingute läbiviimi-

sel. Nii pole reaalselt sündmusi koordineerinud Nõukogude Liidu valitsuse ja partei juhtorganite, isikute ning relvajõudude rolli pea üldse kajastatud. Osutatakse ainult Nõukogude Liidu ja vene rahva moraalsele abile ja/või innustavale eeskujule. Ometi on tänasel päeval leidnud kinnitust, et nn. “vabatahtlik rahvaülestatõus” oli pikalt ja detailselt ette planeeritud Nõukogude võimuorganite poolt, nagu ka valitsuse vahetus oli ette kirjutatud Nõukogude Liidu võimuliidrite poolt eesotsas Andrei Ždanoviga.⁶⁹ Ka Punaarmee rollist 21. juuni sündmustes taheti anda pilt, mis erines tegelikkuses toimunust. Seda juba visuaalselt – juunisündmusi kajastavatelt fotodelt koristati Punaarmee soomukid ja sõdurid. Samamoodi jäeti Punaarmee kõrvale 21. juuni ametlikust kirjeldusest. See ei toimunud aga kohe, vaid järk-järgult. Just ajakirjandustekstide vahendusel on näha, kuidas järk-järgult vähendati Nõukogude Liidu relvajõudude osa sündmuste käigus. Enamikus käsitlevatest tekstidest on Punaarmee teemast vaikides mööda mindud. Mõnedes, eeskätt 1957–1960. aastail mälestustevormis kirjutatutes, on aga ühes või teises seoses viidatud Punaarmee kohalolekule Tallinnas toimunud demonstratsioonidel: “[– – –] juba kümnetesse tuhandetesse ulatuv rahvahulk võtab üksmeelselt omaks kodanlikele riigivõimudele esitamiseks määratud nõudmised, [– – –] kiidab heaks tervituse Punaarmeele ning tervitab müriseva aplausiga Punaarmee esindaja sõnavõttu.” (A. Resev, Rahva Hääle 21.06.1960)

Ka Rahva Hääle varasemates kirjutistes (aastatel 1945, 1946, 1950, 1954) on nimetatud, et Punaarmee oli sel ajal Eestis. Aktiivset sekkumist Eesti sündmustesse aga ei mainita, selle asemel rõhutatakse, et Nõukogude armee jäi passiivseks (ja toetavaks) kõrvaltvaatajaks: “...juuni-juuli sotsialistliku revolutsiooni võidu võimaldas Nõukogude

⁶⁷ T. A. van Dijk. Politics, Ideology and Discourse. – R. Wodak (ed.). Encyclopedia of Language and Linguistics. 2004. <http://www.discourses.org/Unpublished/Politics,%20ideology%20and%20discourse%20%28ELL%29.htm> (30.11.2006).

⁶⁸ A. Adamson. 1940. aasta juunisündmuste ajaloolisest seletusest Eestis aastail 1940–1989, lk. 10.

⁶⁹ E. Kaup. Andrei Ždanovist ja tema missioonist Eestisse 1940. aasta suvel. – Tuna 2005, nr. 2, lk. 83–91; nr. 3, lk. 75–83; T. Tännberg, E. Tarvel. Documents on the Soviet Military Occupation of Estonia in 1940. – Trames 2006, nr. 1, lk. 81–95.

armee väeosade siinviibimine, kuigi need ei seganud põrmugi maa siseasjadesse.” (Aule, Rahva Hää 22.06.1950)

(3) nende konstrueerimine

Meie konstrueerimise üks olulisi strateegiaid on **vastandamine**. Rõhutatakse *meie* ja *meie aja* positiivset kuvandit, loodi samal ajal negatiivset *nende*-pilti. Van Dijk on välja toonud neli põhimõtet, mille kaudu poliitilises diskursuses säärast antagonismi luuakse:

- rõhutatakse positiivset *meie* kohta,
- rõhutatakse negatiivset *nende* kohta,
- jäetakse rõhutamata negatiivne *meie* kohta,
- jäetakse rõhutamata positiivne *nende* kohta.⁷⁰

Nende, nõukogude korra vastaste konstrueerimise eeskujud Eesti ajaloo nõukoguliku käsitluse jaoks võeti dogmaatilistest ÜK(b)P ajaloo lühikursusest. Juba selle sissejuhatuses nimetati ära peamised “töölisklassi vaenlased”: *mõisnikud, kapitalistid, kulakud, kahjurid, spioonid, kõigi kapitalistliku ümbruse palgalised agendid*.⁷¹

Rahva Hääle 21. juuni kirjutisi analüüsid tuleb esile, et vastandused võib üldistada kolmele tasandile.

1. Riigi- ja ühiskonnakorrad (ja neid esindavad isikud)

Nende kategooriasse kuuluvad kõik teised ühiskonnad peale nõukogude oma. *Meie* riigiks on eeskätt Nõukogude Liit (Eesti NSV kui selle koostisosa on Nõukogude hierarhilise tsentraliseeritud ühiskonna tingimustes alles teisel kohal). *Nende* kategoorias kujutati käsitletavates tekstides eeskätt Eesti Vabariiki, mille hävitamine oli juunisündmuste peasisu. Mitmes kirjutises toodi samas tekstidesse sisse ka Eestiga sama saatust jaganud Läti ja Leedu. Lisaks tõsteti vaenulike režiimidega esile *fašistlikku/hitlerlikku Saksamaad* ja

imperialistlikke lääneriike (seda järjekindlalt 1949. aasta tekstidest alates, taustaks külma sõja vallandumine). *Teise* perspektiiv ulatub ka kaugele ajalukku – 1955. aastal kirjutas J. Saat *saksa ja taani röövvaldajatest, baltisaksa parunistest, vene tsaari satraapidest*.

2. Sotsiaalsed struktuurid: töölisklass (rahvas) ↔ kodanlus ja kapitalism

Luues positiivset *meie*-määratlust eelkõige klassikuuluvuse alusel, ongi klass nõukogude retoorikas peamiseks vastandamise aluseks. Seega sai kodanluse, kapitalismiga seostamine automaatselt *nende* piiritlejaks. Nagu juba eespool kirjeldatud, pidi juunisündmuste kirjeldamisel klassimääratlustes tegema teatavaid mööndusi. *Nende* hulka kuuluvad nõukogude diskursuses aga kindlasti *kodanlased, kapitalistid, maaomanikud, kulakud*; ka välisvaenlasena kujutatud *välisimperialistid*. Need üldistavad negatiivsed määratlused esinevad analüüsitud tekstides läbivalt, lisaks kitsamalt: *kodanlikud natsionalistid, hallparunid, pankurid, linnade suurbodanlus, kodanlik kultuur, rahvusvaheline finantskapital*.

3. Ideoloogiad: kommunism ↔ kõik teised ideoloogiad

Analüüsitud tekstides on vaenulike ideoloogiatena põhiliselt nimetatud *fašismi* ja *natsionalismi*. Kõige värvikamalt on välja joonistatud aga kommunismile kõige lähema – teiste sotsialistlike liikumiste – negatiivne kuvand. Kommunistliku partei vastastena, kellega bolševike parteil tuli “võitlust pidada”, nimetati juba “ÜK(b)P ajaloo lühikursuses” *esseere* (ja nende eelkäijaid *narodnikke*), *menševikke, anarhiste* ja *iga liiki kodanlikke natsionaliste*; veelgi ohtlikumaks tuli aga pidada kommunistliku partei sees tekkinud nn. *menševistlikke* ja *oportunistlikke* voolusid – *trotskiste, buhhaarinlasi rahvuskallaklasi* ja muid *antile-ninlikke rühmasid*.⁷²

⁷⁰ T. A. van Dijk. Politics, Ideology and Discourse.

⁷¹ Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajalugu. Lühikursus, lk. 3.

⁷² Samas.

Need on põhilised vastandused, mille abil loodi *nende*-kategooria, Nõukogude ühiskonna tingimustes *vaenlase* kuju. Need, keda ei loetud *meie* hulka kuuluvateks, said automaatselt nõukogude korra *vaenlasteks*. *Nende* konstrueerimine väljendus diskursuses erinevate argumentatsioonistrateegiate ja lingvistiliste realiseatsioonide kaudu.

Negatiivne leksika. Teisi riigikordi kirjeldatai eranditult negatiivse sõnavara vahendusel. Eesti Vabariigi riigikorra kohta kasutati omadussõnu *tagurlik*, *reaktsiooniline*, *kodanlik*, *fašistlik*. Valitsust nimetati *klikivõimuks*, (*veriseks*) *diktatuuriks*, *sõjaprovokaatorite valitsuseks*, *terrorirežiimiks*.

Eriti teravalt avaldub negatiivne leksika isikute puhul. Kui *meie* puhul oli konkreetsetest nimedest ja isikutest vähe juttu, siis *vaenlase*-kuju esitleti isikukeskemalt ja seda vägagi värvikalt. President Pätsi, sõjavägede ülemjuhatajat Laidoneri ja peaminister Uluotsa nimetatakse *Hitleri käsilasteks*, *marodöörideks*. Näiteks iseloomustati J. Saadi kirjutises 1953. aastal Pätsi kui *eesti kodanluse ülemat*, *verekoera*. Veel Stalini elusoleku ajal osati Eesti juunisündmusi kajastavatesse kirjutistesse põimida ka *reeturliku Trotski* nimi (Aule, Rahva Hää 22.06.1950). Ehk veelgi tugevamalt avaldub negatiivne leksika sotsialistide kujutamisel, nt.: “[– – –] kodanlusele olid ustavaiks abilisteks sotsid, kes olid valgeks põlleks eesti kodanluse verisele timukakirvele [– – –].” (juhtkiri, Rahva Hää, 22.06.1950)

Negatiivne võrdlus. Eesti Vabariigi valitsust võrreldi, lausa samastati teiste nõukogude ideoloogia silmis negatiivsete valitsusvormidega, heideti ette koostööd *hitlerlaste*, *lääne imperialistidega*. Samuti seostati *kodanlasi* nii *fašistide* kui ka *imperialistidega*; *eesti kapitalistid* pandi ühte patta *saksa mõisnikega*; *vapse* aga ka *Isamaaliidu fašistidega*.

Üldistamine. Kogu Eesti Vabariigi aega on esitletud hinnanguliselt üheselt miinusmärgiga. Siinjuures ei tehtud vahet demokraatliku

ja autoritaarse valitsemiskorra vahel Eesti Vabariigi ajaloos. *Rahvavaenulikkuna* käsitleti Eesti Vabariigi valitsuse tegevust läbi ajaloo, majanduslikku koostööd mõne lääneriigiga tõlgendati koostööna hitlerlaste leeriga. *Kodanluse* kasutamine sai hoobilt aluseks mis tahes nähtuse miinusmärgistamiseks – *kodanlik kultuuripoliitika*, *kodanlikud parteid* jne. *Kodanlikuks* sai nõukogude retoorikas nimetada pea kõike, mis ei vastanud parteiideoloogide arvates *sotsialistlikele* kriteeriumitele.

Konkretiseerimine. *Nende* kujutamisel oli tavaks rõhutada *nende* negatiivsust detailsete kirjelduste abil. Juba enamik analüüsitud kirjutiste ülesehitusest osutab, et *nende* täpse kirjeldamisega pole kitsi olnud. Kui juunisündmuste enda esitamise osas oldi üsna üldsõnalised ja umbmäärased, siis kõik sellele eelnev, olukord, millest juunisündmused nõukogude retoorika kohaselt “välja kasvasid”, on vägagi faktirikkad.

Juunisündmuste-eelse Eesti Vabariigi majandusolukorda näidati äärmiselt kehvast seisusest olevana, tema tööstuslikku toodangut võrreldi tsaariaegsega ja näidati langusi selles. Põllumajanduse olukorra negatiivses valguses näitamiseks tuli aga näidata talumajanduse “rõhuvat” ja tööliste laastavalt mõjuvat olemust. Arvud, protsendid, mis muidu Nõukogude ajakirjandustekstides olid pigem tabud, olid siin, juba hävitatud vastase iseloomustamisel au sees. Nii sai statistiliste andmete abil töötute hulga ja riiklikku tööpuuduse väidetavalt tahtliku tekitamise abil õigustada tööliklassi pea olematut staatust Eestis juunipöörde ajaks. Samas ei ole üheski kirjutises öeldud, kust on esitatud andmed võetud.⁷³

Hoiatamine. Kuigi *nemad* on analüüsimaterjalis üsna sõnaohtralt ja detailselt kujutatud, ei näidata neid diskursuses ohtlike, vaid pigem jõuetute, varem või hiljem paratamatult hävingule määratutena. Seega võib öelda, et 21. juunit kajastati pigem positiivses toonis, ähvardamist ja hoiatamist leiab analüüsitud kirjutistes vaid üksikutele juhtu-

⁷³ Erandiks on ainult J. Saadi artikkel Rahva Hääles 21.06.1958. Selleski ei tooda fakte mitte 21. juuni sündmuste, vaid esimeste nõukogude valimiste tulemuste kohta. Osavõtu- ja poolthääletanute protsente nimetades viitab Saat 1945. aastal ilmunud J. Vares artiklitekogumikule – J. Vares. Nõukogude Eesti taassünd. Tallinn, 1945.

del. Kui ka ajaloolisi vaenlasi on kirjeldatud *veriste, sõjaõhutajate, provokaatoritena*, jääb kõik see minevikku, mille kordumise on välistanud nõukogude võim. Hoiatamist võib leida vaid hüpoteetilises vormis: “[– –] mis oleks juhtunud, kui eesti töötav rahvas poleks astunud 21. juunil 1940. aastal otsustavat sammu ega võtnud oma saatuse juhtimist enda kätte – Eesti kodanlus oleks tõuganud eesti rahva täpselt samasugusele hukatuslikule teele, nagu tõukas soome, ungari, rumeenia ja teiste hilisemate saksa satelliitide kodanlus oma rahvad meeletusse sõtta Hitleri maailmavalutuse plaanide teostamise eest.” (L. Remmelgas, Rahva Hää 20.06.1948)

Kokkuvõtteks

Ajalugu, mis on läbi aegade kandnud endas ideoloogilisi väärtusi, olnud minevikusündmuste teadvustamise, neile hinnangu andmise ja ajaloolise järjepidevuse seoste loomise kaudu rahvusliku identiteedi üks tugisambaid, sai üliideologiseeritud nõukogude ühiskonnas olulise propagandarelva rolli. Eesti rahva ja Eesti ajaloo jaoks tähendas seega Eesti ala liitmine Nõukogude Liiduga ajaloo ümbermõtestamist. Senised rahvuslikud ajalookirjutamise traditsioonid lõigati läbi, minevikutõlgendus pidi olema kooskõlas kommunistliku ideoloogiaga ning õpetama ja sisendama seda vastliidetud liiduvabariigi elanikele. Nõnda – inimestele uue ajaloolise mälu andmise teel – võisid võimufunktsionäärid loota, et paljurahvuselisest erinevate traditsioonide ja väärtushinnangutega elanikkonnast õnnestub vormida mitte ainult nõukogude võimu legitiimsuses, vaid ka selle parimuses veendunud nõukogude rahvas.

Eesti ajaloo jaoks tähendas see uute teoreetiliste raamistike seadmist, senikirjutatu ümberhindamist ja kohustuslike marksistlike kontseptsioonide juurutamist ajalookirjutuses. Selleks rakendati tööle terve asutuste võrk, püüti esmalt “ümber veenda” juba te gutsenud ajaloolasi ja koolitada uusi, “õige ideoloogilise kasvatusena” ajalookirjutajaid. Mõistagi ei pidanud nn. uue ajaloo kirjuta-

mine ehk “saavutused uutel teadusradadel” jääma üksnes väljakutseks kitsale ajaloolaste ringile. Võimule meelepärast ajalookäsitlust tuli levitada võimalikult laialt, paisata see massitiraažides ilmuvates ajalooraamatutes avalikkuse ette, nõuda vastavat ajalooõpetust koolides. Veelgi enam – ajaloost pidid rääkima ka massiteabekanalid. Tähtsa ideoloogilise sõnumi edastamine, mis kajastus uutes nõukogulikke väärtusi sisendavas ja edastavas ajalookontseptsioonis, leidis oma koha ajalehtedes ja ajakirjades. Eriti nõukogude võimu algaastatel loodeti Eestis, et laialdase levikuga ajalehed on kõige mõjukamad nõukoguliku ajaloo kontseptsiooni levitajad ja kinnistajad, sest läbi kaalutud ja -kontrollitud ajalookirjutandust polnud jõutud veel avaldada. Ka seetõttu – et 1940. ja 1950. aastate ajalehtedest võib ajalookontseptsioonis leida mõndagi sellist, mis hiljem ehk õpikutesse ja ajalooraamatutesse ei jõudnudki – on Nõukogude trükiajakirjandus Eesti ajaloo nõukoguliku kontseptsiooni juurutamise uurimisel tänuväärne allikas.

Et kõiki ajalookirjutusega seonduvaid erinevaid aspekte ei saa korraga hõlmata, siis analüüsiti siinses kirjutises ühe, nõukogude võimu silmis erilise ideoloogilise rõhuasetusega ajaloosündmuse kajastamist ajalehes Rahva Hää aastatel 1945–1960. Selleks sündmuseks on nõukoguliku ajalookäsitluse seisukohalt oluline murdepunkt – 21. juuni 1940. aastal – nõukogulikus retoorikas *juunipööre, juunirevolutsioon*. Aastatel 1945–1960 oli Rahva Hääles sellele pühendatud 25 kirjutist, sealhulgas nii juhtkirju kui ka mälestusi, kõige rohkem aga üldisemaid kirjutisi, mis said käesolevas artiklis koondatud ühisnimetaja “ajalooline kirjeldus” alla. Uuritud kirjutiste autorid olid eeskätt ortodoksset marksistlikku ajalookirjutuse liini järgivad ajaloolased, varasematel aastatel aga ka kõrgel positsioonil olevad võimufunktsionäärid (nt. Nikolai Karotamm, Eduard Päll). Ülesehituselt ja stiililt järgisid kõik kirjutised sarnast joont.

Nende stiililt ja ülesehituselt üsna üheülbaste kirjutiste puhul diskursuseanalüüsi rakendades selgus aga, et 21. juuni sündmuste käsitlemine Rahva Hääles polnud aastatel

1945–1960 täiesti ühene. Kaanonid ja dogmad, mis kinnistasid nii Eesti ajaloo nõukogulikus kontseptsioonis laiemalt kui ka konkreetselt 1940. aasta suvesündmuste edastamisel, kujunesid välja aastate jooksul. Nn. juunimüüt – nõukogulik käsitlus 1940. aasta 21. juunist kui “eesti rahva tahteavaldusest” ja “Eesti Vabariigi sisemistest vastuoludest välja kasvanud revolutsioonist ilma NSV Liidu poolse otsese sekkumiseta” – kujunes välja alles 1960. aastatel. Sinnamaani polnud ajalookontseptsiooni kallal töötanud ideoloogid paljusk selgusel ega ühel meelel. Juba 21. juuni nimetamise puhul ilmnes, et selle väliselt väikese, kuid sisuliselt vägagi kaaluka ja kogu käsitlusele ideoloogilist suunda andva ülesande lahendamine tekitas lahkkelisid. Rahva Hääles avaldud esialgu üldistavam, umbmäärasem ja vähem hinnanguid andev sildistamine muutus ajapikku agressiivsemaks; dogmaatiliselt nii olulise, kuid samas ideoloogiliselt vaieldava *revolutsiooni* kasutamisel oldi ajakirjanduses üsna ettevaatlik. Oluline oli rõhutada, et 21. juuni muutis Eesti ajalugu kardinaalselt, *pööras* ühiskonna arengut, *taastas* nõukogude võimu Eestis, oli *Eesti töörahva ajalooline võit*.

Ideoloogiliselt nii olulise, hinnanguid seadva ja kogu sündmuse käsitluseks häälestava nimetamise kõrval kasutati 21. juuni ajaloolise tähtsuse rõhutamisel mitmeid argumenteerimisstrateegiaid. Tekstides, mida võib käsitleda nõukogude ideoloogiat edastava poliitilise diskursusena, kasutati erinevaid võtteid, loomaks mitte ainult soovitatavat kuvandit Nõukogude valitsuse võimulepaneku päevast, vaid ka üleüldist positiivset pilti nõukogude tegelikkusest. Sügavamaks eesmärgiks omakorda oli tekitada lugejate teadvuses uudne nõukogulik identiteet, tunnetus endist kui ühtsest ja nõukogude võimule sisemiselt lojjaalsetest *nõukogude rahva* liikmetest. Avalduvad mitmed konstrueerivad strateegiad, millega sedasama *nõukogude rahvast* ehk siis *meie*-gruppi luua püüti, teiselt poolt kaasnes sellega hävitavate strateegiate rakendamine *nende*-grupi loomiseks. *Meie*-rühma konstrueerimise analüüsimisel ilmnes, et 21. juuni sündmuste käsitlustes moodustab selle *eesti*

töörahvas, *rahvas* omakorda saab samaväärselt marksismi retoorikas dogmaatilise *klassi*-kontseptsiooniga, senine etniline-kultuuriline-keeleline ühtekuuluvustunne tuli asendada klassilisega. *Eesti töörahvast* omakorda on esitletud aktiivse rühmana, kes küll “vabatahtlikult oma tahet ellu viis”, kuid toetus seejuures Nõukogude Liidu, “sõbraliku vene vennasrahva” ja kommunistliku partei “abile”. Erinevalt hilisemast ajalooraamatutesse jõudnud juunimüüdist võib aga ajakirjandustekstides siinkohal leida teatavat ebajärjekindlust – ajakirjanduses vihjati hiljem mahavaikitud Nõukogude Liidu ja Punaarmee aktiivsele tegutsemisele ja sekkumisele.

Kinnistamaks positiivset *meie*-käsitlust on sinna kõrvale väga värvikalt loodud negatiivne *nende*-kuvand. Negatiivse sõnastuse, võrdluste, üldistavalt kõike halba *neile* üle kandes ja konkretiseerides *nende* negatiivsust kõikvõimalike muidu nõukogude retoorikas tabuks olnud numbrite ja statistika abil, on loodud lai spekter *neist* – Nõukogude korra vastastest ja vaenlastest. Sinna alla kuuluvad mõistagi kõik teised ühiskonnakihid peale töörahva (ja temaga liidus olevad üksikute “progressiivsete jõudude”) ning kõikvõimalikud mittenõukogulikku maailmavaadet ja ühiskonnakorraldust esindavad isikud, riigikorrad, ideoloogiad.

Nii selgitati inimestele, milline tähendus ja tähtsus oli Nõukogude ühiskonna tingimustes 1940. aasta 21. juunil toimunud. Ajakirjandus kui lootuste kohaselt partei võimsaim propagandarelv pidi mitte ainult täitma esialgse ajalooraamatute puudumisest tingitud tühiku, vaid jätkuvalt, püsivalt ja intensiivselt sisendama nõukogulikku käsitlust päevast, mil Eestis pandi võimule Nõukogude valitsus. Kas ja kui palju see ka toepoolest inimeste ajaloomälu ümberkujundavana mõjus, on küsimus, mis jääb paljalt ajakirjandustekste lugedes õhku rippuma. Mälestused ning mitteametliku ajaloo väljakujunemine ja püsimine okupatsioonikümnendite jooksul räägivad igal juhul ideoloogide jõupingutuste tulemuslikkuse kahjuks. Küll aga võib öelda, et Nõukogude ajakirjandus on tänuväärne allikas Nõukogude ideoloogia eesmärkide ja rakendusmehhanismide valgustamisel.

Lisa

Rahva Hääles aastatel 1945–1960 ilmunud 21. juunit puudutavad kirjutised

Rahva Hää 21.06.1945, nr. 144:

N. Karotamm. Eesti enne 1940. aasta juunipööret. (Katkend artiklist “Õnnelik aasta”), lk. 2.

E. Päll. Suure murrangu ajajärk, lk. 2.

J. Vares-Barbarus. Mis on nõukogude võim ja mis ta tõi eesti rahvale, lk. 2.

Rahva Hää 21.06.1946, nr. 144:

J. Saat. 21. juuni pööre Eestis 1940. aastal, lk. 2.

Rahva Hää 1947, 21.06.1947, nr. 143:

A. Jõeäär. Ajalooline pöördepunkt eesti rahva elus, lk. 2–3.

Rahva Hää 20.06.1948, nr. 143:

L. Remmelgas. 21. juuni, lk. 2.

Rahva Hää 21.06.1949, nr. 144:

Revolutsioonilised sündmused Eestis 1940. a. juunis ja juulis, lk. 2.

Rahva Hää 22.06.1950, nr. 147:

Tööraha võimuletulek Eestis, lk. 1. (Juhtkiri).

A. Aule. 1940. aasta 21. juuni kui sotsialistliku revolutsiooni algus Eestis, lk. 3.

Rahva Hää 23.06.1950, nr. 148:

V. Kruustee. Siis kui murti kodanluse diktatuur. (Mõtteid juunipöörde 10. aastapäeva puhul), lk. 3.

Rahva Hää 21.06.1951, nr. 144:

Tulemusrikka võitluse eredad leheküljed, lk. 1. (Juhtkiri).

A. Gronski, O. Riss. Reaktsioonilise režiimi kukutamine Eestis 1940. a. juunis ja

inglise–ameerika imperialistide sepitsuste läbikukkumine, lk. 2.

Rahva Hää 21.06.1952, nr. 146:

Töötava rahva tulemusrikas võitlus, lk. 1. (Juhtkiri).

J. Saat. Fašistliku sõjaprovokaatorite valitsuse kukutamine Eestis 21. juunil 1940. aastal, lk. 2.

Rahva Hää 21.06.1953, nr. 145:

J. Saat. Kodanlik-natsionalistliku diktatuuri kukutamine 21. juunil 1940, lk. 2.

Rahva Hää 20.06.1954, nr. 145:

V. Maamägi. Fašistliku diktatuuri kukutamine Eestis, lk. 2.

Rahva Hää 21.06.1955, nr. 145:

Eesti töötajate ajalooline võit, lk. 1. (Juhtkiri).

J. Saat. 1940. a. 21. juuni pööre ja selle ajalooline tähtsus, lk. 2–3.

Rahva Hää 21.06.1956, nr. 145:

A. Päss. 1940. aasta ajalooline pööre, lk. 2.

Rahva Hää 21.06.1957, nr. 145:

Juunis 1940, lk. 3. (Sissejuhatuseks mälestustele toimetuse poolt).

O. Sepre. Jälle hakkas lehvima punane lipp, lk. 3; B. Kumm. Nii algas Pärnus, lk. 3.

Rahva Hää 21.06.1958, nr. 145:

J. Saat. Eesti kodanluse võimu kriis ja rahvavõimu kehtestamine, lk. 2.

Rahva Hää 21.06.1959, nr. 145:

J. Saat. Juunipäevil 1940, lk. 2.

Tiiu Kreegipuu

(1977)

On lõpetanud Tartu Ülikooli ajaloo osakonna 2001. aastal, 2005 kaitsnud samas MA kraadi teemal “Nõukogude kultuuripoliitika ja rakendused eesti NSV-s aastatel 1944–1954 kirjanduse ja trükiajakirjanduse näitel”. Praegu TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonna doktorant. Uurimisteema: Eesti ajakirjandus Nõukogude ajal, ajakirjanduse roll ja selle juhtimismehhanismid.